

Fredrik Kleivli

Hvem er Elling?

En karakteranalyse av Elling i *Utsikt til paradiset*

Masteroppgave i nordisk litteratur

Institutt for språk og litteratur

NTNU

Trondheim høsten 2015

Forord

”Det er nå det er slutt. Det er nå det begynner” (Ambjørnsen, 2003: 8), sier Elling tidlig i romanen. Det samme tenker jeg når denne oppgaven nå nærmer seg ferdigstillelse. I løpet av de siste månedene har jeg hatt gleden av å lære utrolig mye nytt, om meg selv, men også faglig. Noen dører lukkes, andre åpnes. Masterskrivingen har på mange måter vært det siste som holder meg igjen som student før arbeidslivet venter. Det er nå det begynner. Skrivningen har vært en sann fornøyelse. Det vanskeligste er forberedelsene og tankeprosessene som er lagt ned underveis, som ikke fører til konkrete ord på arket.

Å arbeide frem en mastersoppgave er en omfattende prosess, som krever både innsats, pågangsmot og ikke minst tålmodighet. Når alt ser som tyngst ut og motivasjonen forsvinner, har det alltid vært en gledelig trøst å se tilbake på tidligere skisser, planer og annet brukt og ubrukt materiale og tenke at jeg tross alt har kommet ganske langt likevel. Det er derfor med stolthet jeg nå står med resultatet i hånden. Disse sidene representerer på ingen måte tiden jeg har lagt ned i denne arbeidsprosessen, men likevel priser jeg meg lykkelig over at alle feilskjær og blindveier underveis ikke vises i denne sammenheng. Konklusjonen er at masteroppgave er krevende, men utrolig gøy!

Jeg vil takk min veileder, Lars August Fodstad, for gode råd og veiledning i skriveprosessen. Takk for at du har fått meg til å se problemstillingen min fra nye vinkler gjennom samtalene våre. I tillegg vil jeg rette en stor og avgjørende takk til min engasjerende kollokviegruppe, bestående av Jeanett Haugen og Elisabeth Husaas Verløy, som har bidratt med både faglig og ikke fullt så faglige bidrag (les: avkobling) underveis i prosessen. Min tidligere, og alltid like snille norsklærer fra ungdomsskolen, Gjertrud Brennløkken, skal heller ikke glemmes. Takk for ditt bidrag i innspurten med korrekturlesing og oppmuntring.

Å skrive masteroppgave er noe som preger hele deg som person. I en slik tid er det viktig å koble av, gjøre andre ting og tenke andre tanker. Dette har jeg fått god hjelp med av familie og venner. En spesiell takk også til Frei Fotballklubbs G16-lag som jeg har hatt gleden av å trene i denne perioden. Morsomme opplevelser har gjort dette til en viktig avkobling. Takk også til mine supre arbeidskolleger på Rokilde sykehjem som har måttet bruke mang en stund på å høre om positive og negative sider ved min masteroppgave generelt, og om Elling spesielt. Beklager at jeg ikke har klart å se at dere ikke synes Elling er like spennende som det jeg gjør.

Trondheim, september 2015

Fredrik Kleivli

Innhold

1. Innledning	side 1
<i>1.1. Oppgavens oppbygging</i>	side 2
<i>1.2. Ingvar Ambjørnsen og outsiderne</i>	side 3
<i>1.3. Handlingsforløp</i>	side 4
2. Teori: karakter- og identitetsutvikling i litteraturen	side 7
<i>2.1. Karakterbegrepet</i>	side 7
<i>2.2. Identitetsbegrepet</i>	side 13
3. Karakteranalyse	side 19
<i>3.1. Handling</i>	side 19
<i>3.2. Tale</i>	side 25
<i>3.3. Utseende</i>	side 28
<i>3.4. Miljø</i>	side 31
4. Karakter- og identitetsutvikling	side 37
<i>4.1. Karakterutvikling: flate og runde karakterer</i>	side 37
<i>4.2. Identitetsflukt</i>	side 39
5. Avslutning	side 43
6. Litteraturliste	side 45

1. Innledning

Å lese litteratur er underholdende. Ekstra spennende er det når du får et tett og sympatiserende forhold til enkeltkarakterer i bøkene du leser. Gode eksempler på slike karakterer er seriekarakterer som Harry Hole, Emil i Lønneberget og Kristin Lavransdatter, for å nevne noen. Som leser vil du noen ganger oppleve tilknytning til enkeltkarakter du leser om. Dette er gjerne karakterer som engasjerer deg på en eller annen måte. Slike karakterer river oss med inn i en fiktiv verden konstruert av forfatteren. Dette kan nok mange kjenne seg igjen i, og for meg er Elling en slik person som fanger og opptar meg litt ekstra. Jeg blir nysgjerrig på han og ønsker å lese videre for å finne ut hvordan hans liv fortsetter. Likevel er det viktig å huske på at fiktive personer ikke kan leve i kraft av seg selv, men er tekstlige konstruksjoner.

Det er hvordan litterære karakterer klarer å fange oppmerksomheten vår på denne måten som er spesielt interessant, synes jeg, og som er utgangspunktet for denne masteroppgaven. Hvordan kan enkelte karakterer fremstå som så menneskelige, av kjøtt og blod, selv om de er et resultat av tekst og litteratur? Min overordnede problemstilling vil derfor være å undersøke hvordan ulike litterære teknikker kan skape karaktereffekt. Som utgangspunkt for denne tankeprosessen har jeg valgt Elling-karakteren i romanen *Utsikt til paradiset*. Problemstillingen min vil derfor mer konkret være som følger: Hvilke litterære teknikker skaper karaktereffekt i en litterær karakter som Elling i romanen *Utsikt til paradiset*?

Jeg har valgt å fokusere utelukkende på *Utsikt til paradiset*, fordi det er den første romanen i rekken om Elling. Det er her vi for alvor blir presentert for karakteren og karaktereffekten etableres. Romanen er også relevant fordi den byr på en spesiell form for karakterkonstruksjon. Elling-karakteren har veldig lite kontakt med omverdenen, og styrer sitt eget lille univers i leiligheten sin, omkranset av alle naboene han observerer. Omgangskretsen hans er minimal eller ikke-eksisterende, og dialog- og miljøaspektet fremstår derfor som gode utgangspunkt med tanke på problemstillingen jeg jobber med.

Min metodiske tilnærming til denne problemstillingen vil være å anvende aktuell teori om emnet litterære karakterer som analyseredskaper. Oppgavens formål er å ende opp med en karakteranalyse av Elling, hvor jeg viser til ulike litterære teknikker som er med på å skape karaktereffekt. I arbeidet med dette kombinerer jeg litteraturvitenskapelig og sosiologisk teori.

Teoridelen tar for seg to viktige begreper, *karakter* og *identitet*, og kapittelet er delt opp etter dette. Shlomith Rimmon-Kenan skriver om *characters* og om hvorvidt eksistensen

til en karakter bare er ord og tegn i en historie eller om det kan ses på som ekte personer. Dette er noe jeg vil redegjøre nærmere for senere i oppgaven. Vi lager våre egne bilder av karakterene vi møter i litteraturen. Selv har jeg ofte opplevd skuffelsen når jeg ser filmatiseringen av en bok jeg har lest og karakterene på filmen ikke stemmer overens med mitt eget selvskapte bilde av karakteren. Dette eksempelet viser til identitetsbevisstheten som skapes. Hvordan litterære karakterer forandrer seg og handler i bøkene avhenger av identitet, og det er nettopp dette som blir utgangspunktet for den andre delen i teorikapittelet. Her ser jeg nærmere på Paul Ricœurs to bruksmåter for identitetsbegrepet, *idem* og *ipse*, og kombinerer dette med en sosiologisk teorivinkling ved hjelp av Erving Goffmans tanker rundt det samme begrepet.

Av lignende prosjekter som er gjort tidligere, bør Lisbet Larsens hovedfagsoppgave: ”Innsikt til Elling – En identitetsanalyse av Ingvar Ambjørnsens romanfigur” (2003) nevnes. Her tar hun for seg Elling-karakteren over alle de fire romanene og ser på hovedpersonens identitetsutvikling. En annen relevant hovedfagsoppgave er Marianne Eilertsens oppgave: ”Poet og sosialt analfabet – fem romaner om outsideren” (2002). Eilertsen skriver om outsiderposisjonen i fem ulike romaner, deriblant *Utsikt til paradiset*. Larsen redegjør for Ellings identitetsutvikling gjennom fire romaner. Min intensjon er å vise til hvilke litterære teknikker som skaper denne identitetsfremstillingen. Jeg vil ikke se på verkets helhetlige struktur i seg selv, men bruke verket som et redskap for å vise til hvordan litteraturen skaper karaktereffekt.

1.1. Oppgavens oppbygging

Innledningsvis redegjør jeg i korte trekk for forfatter og verk. Dette som en forsmak på hva oppgaven vil ta for seg. Videre har jeg brukt en god del plass på å bygge et teorigrunnlag, og jeg har blant annet flettet inn smakebiter fra romanen og Elling-karakteren hvor dette har vært hensiktsmessig å gjøre for å eksemplifisere teoriens relevans for den kommende analysen.

Teorikapittelet er delt opp i to hoveddeler, hvor jeg redegjør for to omfattende begreper, henholdsvis *karakter* og *identitet*, i to separate sekvenser. I den første delen, hvor jeg drøfter karakterbegrepet, har jeg benyttet bøkene *Characters in fictional worlds : understanding imaginary beings in literature, film, and other media* (2010), av Jens Eder, Fotis Jannidis og Ralf Schneider, og Shlomith Rimmon-Kenans *Narrative fiction – contemporary poetics* (1997). Her viser jeg hva som menes med litterære karakterer og hva som kjennetegner fremstillingen av dem i litteratur. Det mest sentrale i denne delen er Rimmon-Kenans redegjørelse for indirekte personfremstilling av litterære karakterer, hvor

hun viser til kategoriene handling (action), tale (speech), utseende (external appearance) og miljø (environment). Disse kategoriene kommer jeg tilbake til i analysedelen hvor jeg drøfter disse fire kategoriene opp mot Elling-karakteren i *Utsikt til paradiset*.

I den neste hoveddelen av teori tar jeg utgangspunkt i to av Erving Goffman sine bøker, *Stigma* (2000) og *Social samhandling og mikrosociologi* (2004), sammen med *Eksistens og hermeneutikk* (1999) av Paul Ricœur. I denne delen har jeg fokus på identitetsbegrepet, og her er det begrepets innhold som er det viktigste. Goffmans teori og begreper bidrar til en sosiologisk vinkling i dette teorikapittelet, hvor jeg bygger opp og redegjør for begreper som benyttes i analysedelen senere i oppgaven. De fem bøkene som nå er presentert utgjør avhandlingens teorigrunnlag.

Analysedelen har hovedfokus på de fire kategoriene til Rimmon-Kenan. Her drøfter jeg Elling-karakteren i lys av teorien jeg har bygget opp, hvor jeg fokuserer både på karakter- og identitetsbegrepet som er redegjort for tidligere. I tillegg til de fire kategoriene drøfter jeg Ellings identitetsflukt og ser videre på hans karakterutvikling i romanen.

Som vi skal se, argumenterer avhandlingen for at Elling-karakteren og hans identitet fremstår som den samme over tid så fremt han får fortsette å leve det livet han selv ønsker, skjermet fra andre mennesker. Dette er en hypotese som jeg skal redegjøre nærmere for i det følgende.

1.2. Ingvar Ambjørnsen og outsiderne

Ingvar Ambjørnsen har i lang tid vært en kjent og respektert forfatter, og kanskje spesielt på grunn av bøkene om Pelle og Proffen og om Elling. I starten av sin forfatterkarriere var han svært opptatt av freakere (personer som var på jakt etter å realisere hippie-drømmen). Fellesbetegnelsen for disse karakterene var at det var personer som gikk på tvers av samfunnets normer. Ambjørnsens store gjennombrudd kom i 1986 med *Hvite niggere*, hvor han gir et brutalt og usminket bilde av unge mennesker i rusmiljøet. Humor, ironi og gode skildringer av personer og miljø er noe av det som kjennetegner Ambjørnsen spesielt, og som vi kjenner igjen fra Elling-bøkene.

De fleste forbinder nok Ambjørnsen med nettopp disse bøkene, som utvilsomt har vært en suksess. Serien startet med *Utsikt til paradiset* i 1993, etterfulgt av *Fugledansen* i 1995, *Brødre i blodet* i 1996 og *Elsk meg i morgen* i 1999. I skrivende stund er det ventet en femte bok i serien, hvor Elling skal ta del i bloggverdenen. Disse bøkene tar for seg outsiderposisjonen med Elling selv i hovedrollen. Bøkene er filmatisert til tre filmer: *Elling*

(2001), *Mors Elling* (2003) og *Elsk meg i morgen* (2005), hvor *Utsikt til paradiset* er den eneste boken som ikke er brukt som utgangspunkt for en film (Moi, 2012).

I Ambjørnsens tekster blir fokuset ofte rettet mot samfunnets skyggesider, som outsiderposisjon (Elling), rusmisbruk og harde miljøer (*Hvite niggere* og *Døden på Oslo S*). I tillegg kjenner vi til at han har skrevet mye om angst, ensomhet og usikkerhet. Dette er et tydelig kjennetegn i Ambjørnsens litteratur, og er noe som har preget flere av hans mest kjente romaner.

Ambjørnsen har mottatt en rekke priser for sitt arbeid. Som et resultat av at Ambjørnsen gjennom litteraturen har ”snakket de svakestes sak”, fikk han i 2001 Tabuprisen. Prisen ble utdelt av Rådet for psykisk helse og er en hedersbetegnelse for det arbeidet Ambjørnsen har gjort for å rette søkelyset mot de som ikke har det like greit som alle andre. Dette understreker igjen Ambjørnsens fokus på outsiderne i samfunnet. I tillegg til denne prisen har han også mottatt en rekke andre priser for sine bøker, deriblant Jonasprisen, som er en Ærespris fra Institutt for spesialpedagogikk ved Universitetet i Oslo, for Elling-bøkene (Cappelen Damm, u.d.).

1.3. Handlingsforløp

I løpet av den første romanen om Elling får vi et innblikk i hans liv, sett gjennom hovedpersonens egne øyne. Vi er med Elling på en reise i hans egen hverdag, en hverdag bestående av en ukontrollert veksling mellom fantasier og virkelighet, om hverandre. Elling er en mann i 30-årene, bosatt i en drabantby utenfor Oslo. I starten av romanen dør moren, og han blir alene igjen i leiligheten. Rommet til moren har utsikt nedover mot flere av de andre blokkene og Elling bygger om rommet til et overvåkningsrom. Han kjøper inn et stort og flott teleskop og stasjonierer seg der. Derifra kan han se gjennom vinduene i naboblokkene og utforske livene til menneskene der.

Det er i denne fasen vi blir kjent med Ellings fantasiverden, hvor han lar sin løpske fantasi gå ut over disse naboene. Han dikter opp historier og tenker seg frem til livshendelser som har skjedd med de ulike menneskene han ser. Spesielt opptatt blir han av Rigemor Jølsen, en gammel dame som han utforsker nærmere. Blant annet følger han etter henne på butikken for å undersøke vanene hennes.

Gro Harlem Brundtland spiller en viktig rolle for Elling. Han er lidenskapelig opptatt av henne og samler på henne i form av utklipp fra blader og aviser. Dette har resultert i 19 album med bilder av Gro i ulike kontekster. Gro er på mange måter bildet på Ellings

sosialdemokratiske holdepunkt, hvor han stadig støtter seg til mottoet om likhet for alle. At Elling leser Arbeiderbladet, er med på å understreke hans politiske holdepunkt.

Elling er et rutinemenneske og vi blir nærmere kjent med hans ritualer rundt kveldsmåltidet og hans hygieniske forfengelighet. Rent bortsett fra seg selv har ikke Elling noen omgangskrets, og han plages av en del mobbeepisoder fra barndommen. Det har alltid bare vært Elling og moren, og de hadde verken besøk eller særlig sosial kontakt med andre mennesker. Elling snakker en del om ensomhet i romanen, som er et viktig fokusområde i boka. Den ironiske tonen som Elling til stadighet har med seg, gjør at det er vanskelig å vite hvordan han egentlig ønsker å fremstille seg selv til tider. Dette kjennetegner Elling-karakteren.

Romanen ender med at Elling får besøk av Eriksen (fra sosialkontoret) og Larsen (styreverv i blokka). Det viser seg at Elling, av ulike årsaker, ikke er i stand til å fortsette å bo i leiligheten, og det kommer frem at moren har mottatt hjelp for å kunne ha han hjemme hos seg. Elling får et sammenbrudd og mister kontrollen. Han vil ikke lenger være Elling og skifter identitet til Bjørn Grettun, en mann som var leder på sommerleiren Elling deltok på som ung. Boka slutter med denne "identitetsleken" Elling har, og viser til Ellings mentale ustabilitet.

2. Teori: karakter- og identitetsutvikling i litteraturen

Teoridelen er delt opp i to hovedområder. Det har jeg gjort for å tydeliggjøre de to ulike hovedbegrepene i denne oppgaven. I den første delen drøftes karakterbegrepet med utgangspunkt i Shlomith Rimmon-Kenans definisjon av begrepet, som jeg videre ser opp i mot Jens Eder, Fotis Jannidis og Ralf Schneiders redegjørelse om karakterer i fiktive verdener. Her vil jeg drøfte grunnbegrepet *litterær karakter*, i tillegg til analytiske begreper som er relevante for oppgaven. Rimmon-Kenans personfremstilling ved hjelp av indirekte presentasjon er svært sentral i så måte og blir nærmere redegjort for i det følgende. I tillegg har jeg ved noen få anledninger støttet meg til *Narratologi – En innføring i anvendt fortelle teori*, av Petter Aaslestad, blant annet i anledning Gérard Genettes begreper om *fortelling* og *historie*, hvor det har vært fornuftig å vise til narratologiske fremgangsmåter.

I den andre hoveddelen har jeg flyttet fokus over mot identitetsbegrepet og Paul Ricœurs to bruksmåter for begrepet, *idem* og *ipse*. I tillegg har jeg støttet meg mot sosiologisk teori representert ved Erving Goffman, hvor han redegjør for *sosiale miljøer*, *roller* og *status*, og forskjellen på *tilsynelatende* og *faktisk identitet*. Dette er begreper som vil komme til nytte i analysen. Grunnen til at jeg benytter to ulike fagområder er for å gi en bredere dekning av et sammensatt og mangfoldig begrep – litterær karakter – som vanskelig lar seg definere.

Helt til slutt vil jeg presisere at jeg har behandlet de to ulike hovedbegrepene i teorikapittelet noe ulikt med tanke på den kommende analysedelen. I forbindelse med karakterbegrepet har jeg fokusert på å få frem forståelsen av hva en litterær karakter er og underveis vist til eksempler fra romanen i teorikapittelet. Denne delen blir mindre omtalt og benyttet i selve analysedelen. I arbeidet med identitetsbegrepet har jeg gjort det motsatte. Her har jeg referert lite til romanen i presentasjonen av teorien, men har i større grad vist til teori og benyttet aktuelle begreper i analysene senere i oppgaven.

2.1. Karakterbegrepet

Først av alt må karakterbegrepet defineres, noe Jens Eder, Fotis Jannidis og Ralf Schneider gjør i *Characters in fictional worlds*. Den engelske terminologien *character* peker mot det greske begrepet *charaktèr* og fokuserer på personlighet og det unike ved et menneske. Den franske og italienske definisjonen av *personnage* og *personaggio* peker mot det latinske *persona* som defineres som en maske hvor lyden fra stemmen til en skuespiller høres. Tyskernes definisjon av *Figur* har derimot sine røtter i det latinske *Figura* og betegner en form som står i kontrast til en bakgrunn. Poenget med dette er at en stabil og varig definisjon

av begrepet *karakter* ikke eksisterer, men det er mange ulike faktorer som må ses i sammenheng. Likheten er likevel at i alle disse språkene blir karakterer sett på som fiktive personer og en slags etterligning av et ekte menneske (Eder, m.fl. 2010: 7). Jeg vil i det følgende støtte meg til den definisjonen som stammer fra det greske begrepet *charaktèr*, hvor karakterer blir satt i forbindelse med personlighet og det unike ved et menneske. Dette er relevant for denne oppgaven nettopp fordi jeg ønsker å finne ut hvordan karakterer skaper personlighet og dermed fremstår som mer menneskelig.

Karakterbegrepet er vidt og mangfoldig. Her vil jeg kort presentere fire ulike historiske innfallsvinkler til begrepet:

1. Semiotiske teorier vurderer karakterer som tegn eller strukturer av fiktive tekster.
2. Kognitive tilnærminger mener at karakteren er representasjoner av imaginære skikkelser i hodene på leseren.
3. Noen filosofer understreker at karakterene er abstrakte objekter som går utover materiell virkelighet.
4. Andre filosofer hevder at karakterer ikke eksisterer overhodet.

(Eder, m.fl. 2010: 8).

Den største forskjellen finner vi mellom semiotisk og kognitive tilnærminger, hvor semiotiske tenkere ser på karakterene som tegn og bokstaver i en historie, mens de kognitive tilhengerne mener at karakterene lages i hodet på leserne. Igjen understrekes det hvor stor bredde det er i ytterpunktene og hvor mangfoldig begrepet er. Filosofene strides også om hvorvidt karakterene eksisterer som abstrakte objekter eller ikke eksisterer overhodet. Basert på problemstillingen min vil jeg videre støtte meg mot den semiotiske teorien i tillegg til filosofenes tanker om at karakterer er abstrakte objekter.

Mimetiske teorier ser på litteratur som en etterligning av virkeligheten. De mener dermed at karakterer er etterligninger av mennesker i samfunnet. Dette står i motsetning til semiotiske teorier, som ser på karakterene som et resultat av tegn og strukturer i fiktive tekster. En karakter er med andre ord ikke et menneske i bokstavelig forstand, men et resultat av ord og tegn. Karakterene er uløselige fra resten av teksten og får sin mening gjennom fortellingen. Igjen ser vi hvordan to ytterpunkter i synet på litterære karakterer definerer begrepet, og igjen er det på sin plass å henvise definisjonen av begrepet mot den semiotiske teorien. Med dette som utgangspunkt kan vi se at karakterbegrepet er basert utelukkende på tegn eller strukturer i fiktive tekster og fungerer som abstrakte objekter utover materiell virkelighet.

Et av de tilbakevendende spørsmålene i litteraturkritikken er hvorvidt en karakter i fiksjon kan sies å eksistere eller ei. I *Narrative fiction – contemporary poetics* tar Shlomith Rimmon-Kenan blant annet opp spørsmålet om hvorvidt eksistensen til en karakter bare er ord eller om det er en ekte person. Noen mener at karakterer som ikke eksisterer uten at de er en del av et større bilde/tekst ikke kan tas ut av sin sammenheng og diskuteres som om de er ekte mennesker. Med andre ord kan man ikke se på Elling-karakteren som et menneske av kjøtt og blod, men bare som en fiktiv karakter i kraft av historien han er en del av. Motstanderne til en slik holdning, som ikke står så sterkt i dag, mener at karakteren i løpet av teksten opparbeider seg en uavhengighet fra fortellingen den er en del av og at de dermed kan tas ut av den sammenhengen de ble skapt gjennom (Rimmon-Kenan, 1997: 31-32). På den måten oppnår de en selvstendighet og menneskeliggjøring, men som sagt står ikke et slikt standpunkt veldig sterkt blant dagens litteraturvitere. Selv om karakterene mister sin selvstendighet utenfor tekstene, betyr ikke det at karakterene blir sett på som livløse og uerstattelige gjenstander. Vi sier derimot at karakterene tekstualiseres, og på den måten er avhengig av teksten for å få frem sin eksistens. Karakteren blir en del av en lukket tekst og får sitt liv skapt ved hjelp av og innenfor tekstens tegn og handling.

Den skjønnlitterære virkeligheten er ikke identisk med den historiske virkeligheten. Vi kan derfor ikke basere oss på at hendelser som beskrives i tekstene er oppriktig sanne. Egentlig spiller det heller ingen rolle om hendelsene er virkelige eller om de er fantasier. For analysen sin del vil vi uansett arbeide med utgangspunkt i fiksjoner. Narratologien skiller mellom de to begrepene fortelling, som er det som blir fortalt i teksten, og historie, som er det som det fortalte refererer til. Fortellingen vil med andre ord alltid være oppdiktet med utgangspunkt i fiksjon og sannhetsverdien av fortellingen er vanskelig å måle. Historien, som det blir referert til, kan ta utgangspunkt i noe som har hendt og dermed eksisterer, men dette er ingen nødvendighet. En tekst er med andre ord alltid en språklig konstruksjon og ikke en referanse til virkelighetens hendelser (Aaslestad, 1999: 24). Fiktive karakterer møter vi så regelmessig i litteratur, TV-serier og lignende, at det er lett å glemme at de ikke eksisterer i virkeligheten. De minner oss om ekte personer, men selv om de er med oss i bevisstheten, ser de ikke ut til å eksistere i virkeligheten. Fiktive karakterer påvirker og har innflytelse på oss, og vi kan ofte assosiere oss med dem og se på dem som heltefigurer, men vi kan ikke kommunisere med dem direkte (Eder, m.fl. 2010: 3).

I en narratologisk arbeidsmåte er man ikke opptatt av hvorvidt det som står i en tekst er basert på sannhet eller ikke. Vi fokuserer heller på hvordan teksten skaper Elling som karaktereffekt, enn hva den betyr. Dette er spesielt relevant for denne karakteranalysen av

Elling, hvor jeg vil vise hvordan Elling konstrueres, framfor hva han betyr. Det er de litteraturanalytiske teknikkene for hvordan handling og mening kommer frem, som er relevant i en slik sammenheng. Det som er viktig, er å se på hvordan meningene (eller karakteren i denne oppgaven) kommer fram gjennom ord og tekst.

Aristoteles mener at karakterer (i dramaet) bare er nødvendig som "agenter" eller "utøvere" av handlingen, et syn som deles av formalister og strukturalister i det forrige århundret. Nettopp karakterens forhold eller uavhengighet til handlingen er en aktuell drøfting. Ifølge Aristoteles brukes karakterene i fiksjonen som et element i strukturen, slik at det er handlingen i seg selv som fører karakterenes utvikling videre. Karakterene er dermed underlagt handlingen. Aristoteles' poeng er dermed at handlingen bygger opp karakterene. Dette må diskuteres nærmere. I *Utsikt til paradiset* er det nesten ikke dialog mellom karakterene, og fremdriften i romanen skapes gjennom Ellings indre monologer og tanke- og fantasisekvenser. Blir det da rett å støtte seg til Aristoteles påstand? Etter min mening blir det heller stikk motsatt i denne romanen. Handlingen skapes gjennom Elling-karakteren, og ikke omvendt. Det er Elling som fører handlingen videre, nettopp gjennom sine egne monologer og drømmer. Likevel er det viktig å understreke at handling og karakter alltid har et gjensidig avhengighetsforhold. Ingen karakter uten tekst og ingen tekst uten karakter. Meningen skapes i samarbeidet dem imellom (Rimmon-Kenan, 1997: 35).

Aristoteles formulerte i *Poetikken* (ca. 335 f.Kr.) noen regler som skulle gjelde for hvordan en helt i dramaet skulle presenteres. Kort fortalt mente han at heltene i tragediene bør etterligne menn som er litt bedre enn gjennomsnittet, mens i komediene skulle heltene være som menn litt under gjennomsnittet. Dette var for å skape avstand til gjennomsnittsmannen og dermed enklere få frem forskjellene på godt og vondt (Eder, m.fl. 2010: 69). Nettopp dette er et godt og relevant eksempel som kan ses i sammenheng med Elling-karakteren. En viktig grunn til at mange føler sympati og omsorg for Elling, er nettopp fordi de føler seg overlegen hans posisjon og status i samfunnet. Selv om romanen på ingen måte er en komedie, kan man kjenne seg igjen i beskrivelsen "som menn litt under gjennomsnittet". Karakterer blir gitt egenskaper i teksten, og mens noen kommer tydelig frem, vil andre egenskaper være mer tvetydige. Det er de viktigste egenskapene, som skal kjennetegne og føre karakteren fremover, som kommer tydeligst frem. Likevel vil vi påvirkes av den tiden vi leser romanen i. I dagens samfunn har likestilling fått en sentral plass, og kanskje vil dette påvirke hvordan vi ser på Elling. Moren tar seg av sin voksne sønn og de bor i en felles trygdeleilighet. Dette er ikke helt normalt i dagens samfunn. Om noen tiår vil kanskje holdningene våre ha blitt forandret såpass at analysen vil påvirkes av dette. På denne måten ser vi hvordan identitetsegenskaper

på fiktive karakterer vil forandres avhengig av når vi leser teksten og med hvilke øyne vi leser den (Eder, m.fl. 2010: 121). Det betyr at en analyse av Elling-karakteren ikke nødvendigvis vil se lik ut om 20 år.

Fiktive karakterer er ikke selvstendige. De er derimot enheter som kan formidle mening, tjene ulike formål og skape verdier utenfor den fiktive verden gjennom sin rolle som assosiasjonsobjekter. Dette skjer på grunn av påvirkningskraften karakterene opparbeider seg gjennom popularitet (Eder, m.fl. 2010: 45). Dette blir veldig tydelig når barn velger å kle seg ut som Kaptein Sabeltann eller Pippi Langstrømpe for å assosiere seg med karakterene. Harry Potter er et annet godt eksempel som virkelig har slått gjennom blant ungdom. Karakterene påvirker da barn og ungdom i deres hverdagslige oppførsel og væremåte og de søker etter en måte å kunne bli som dem på, for eksempel ved utkledding og etterligning av kroppsspråk. Som leser skapes det ulike reaksjoner til karakterene vi møter, avhengig av hvilke relasjoner vi har til dem. De vanligste reaksjonene er identifikasjon, sympati eller empati. Reaksjonene kan skifte underveis i en fortelling, avhengig av hendelsesforløpet i historien. For eksempel vil vår oppfatning av Elling variere underveis i romanen, og i hvert fall om man ser på alle fire romanene som en lang sammenhengende fortelling. Likevel er det mest sympati vi føler for denne karakteren, mens det er identifikasjon som er det viktigste for guttungen når de skal leke Kaptein Sabeltann.

Selv om vi blir engasjert av ulike karaktertyper, betyr ikke det at vi trenger å identifisere oss med dem alle. Vi kan også få relasjoner til karakterer som opptrer stikk i strid med vårt eget norm- og verdigrunnlag. Derfor er det mulig å engasjere seg i karakterer som ikke stemmer overens med eget kjønn, alder og interesser (Eder, m.fl. 2010: 47). Vi sammenligner oss med karakterene og utvikler følelser av at de er kjente eller totalt forskjellige fra oss selv. Dermed plasserer vi dem i vår inn- eller utgruppe avhengig av hvordan de appellerer til oss (Eder, m.fl. 2010: 52).

Rimmon-Kenan skiller mellom to typer karakterer, nemlig *flate* og *runde*. Flate karakterer er konstruert rundt en enkelt idé eller kvalitet og kan beskrives i en eller få setninger. Slike karakterer utvikler seg lite eller ingenting i løpet av en fortelling, og på grunn av begrensede egenskaper og lite utvikling, er det lett å kjenne igjen og huske slike flate karakterer. De har få kjennemerker og spiller den samme "rollen" hele tiden. Runde karakterer er definert som det motsatte av flate karakterer. Å ikke være en flat karakter innebærer dermed å ha mer enn en kvalitet og karakteren har ofte utvikling i løpet av handlingen (Rimmon-Kenan, 1997: 40). Disse to karaktertypene kan kombineres med to andre funksjoner for karakterer, nemlig stabilitet (*statisk*) eller foranderlighet (*dynamisk*).

Som eksempel fra *Utsikt til paradiset* har Elling et relativt dynamisk humør, hvor han svinger mellom glede, sinne og sorg om hverandre, mens handlingene hans i større grad bærer preg av stabilitet, med referanse til rutiner rundt måltider og kroppsvask.

Personfremstilling kan gjøres på to ulike måter, enten direkte definisjon eller en indirekte presentasjon av karakteren. Ved direkte fremstilling benyttes ulike ordklasser (adjektiv, substantiv, m.fl.) for å få en konkret opplevelse av situasjonen eller karakteren som beskrives. Motsetningen er at forfatteren lar leseren få en indirekte presentasjon av karakteren(e) gjennom å vise, snarere enn å nevne en egenskap, ved å eksemplifisere hendelser på ulike måter gjennom fortellingen. Vi vil da bli presentert for ulike personlighetstrekk og egenskaper som er spesiell for karakteren i løpet av handlingens gang (Rimmon-Kenan, 1997: 60-61). I denne oppgaven vil jeg støtte meg til den indirekte presentasjonen av Elling-karakteren, av den enkle årsak at romanen er bygd opp på en slik måte at indirekte presentasjon benyttes. Elling er som kjent jeg-forteller av egen historie og vil naturlig nok ikke fortelle om egne ferdigheter og karaktertrekk, men snarere vise dem gjennom handling og refleksjon. Direkte fremstilling vil derfor ikke nevnes ytterligere her.

Rimmon-Kenan kommer med fire forslag når det gjelder indirekte fremstilling av en litterær karakter: handling (action), tale (speech), ytre utseende (external appearance) og miljø (environment) (1997: 61-67). Det er tekstens ord og tegn som er utgangspunktet for oppfatningen vi får av karakterene i romaner og som dermed er avgjørende for hvordan personfremstillingen blir. I tillegg må vi huske på at det også er rom for at en karakter kan ha interne egenskaper som verken kommer frem i historien eller trenger å være logisk tenkbart. Rimmon-Kenans forslag til fremstilling vil jeg komme tilbake til, og jeg vil gi den en betydelig plass i analysedelen.

Språk og talehandlinger er viktige egenskaper for karakteren. Hvilken språkstil karakterene har i en fortelling kan gi leseren indikasjoner på karakterens opprinnelse, bosted, sosial klasse og/eller yrke (Rimmon-Kenan, 1997: 64). Dette kan igjen hjelpe leseren i å opparbeide seg et inntrykk av hvem denne fiktive personen er, hvem som tilhører karakterens sosiale- og fysiske miljø og hvordan karakterens handlingsmønster er. Det er med andre ord mange ulike faktorer som spiller inn når vi skal opparbeide oss et inntrykk av en litterær karakter.

Vi kan skille mellom to måter å se karakterenes indre egenskaper på. Enten ved at forfatteren legger føringer for hvordan man skal forstå en karakter, eller ved at leseren selv tolker og videreutvikler karakterens egenskaper i pakt med tekstens åpninger for tolkning. Det er realistisk å tenke at en blanding av dette er normalt. Fortelleren legger noen tydelige

føringer for å skape et grunnbilde av karakteren(e) han skildrer. For eksempel blir det tydelig for oss at Elling sliter mentalt i *Utsikt til paradiset*. Dette bildet skapes gjennom skildringene av Elling og ulike situasjoner han deltar i. I tillegg legges det opp til en del åpne hendelser, slik at det skal være rom for selvstendige tolkninger av karaktereregenskaper (Eder, m.fl. 2010: 122).

Jeg har nå prøvd å vise hvorfor den litterære virkeligheten ikke kan ses på som identisk med den virkeligheten vi selv lever i. Derav kan man heller ikke se på litterære karakterer som virkelige mennesker. Videre har jeg definert begrepet karakter og redegjort for ulike måter å forstå begrepet på. Jeg har avgrenset min definisjon av begrepet til å gjelde karakterens personlighet sett i lys av tegn og strukturer i fiktive tekster og at karakterene representerer noe abstrakt og ikkelevende utover materiell virkelighet. Jeg har drøftet hvorfor litterære karakterer interesserer oss, gjennom identifisering og assosiering av egenskaper og holdninger og jeg har gjennom dette kapitlet etablert noen begreper og analyseredskaper som skal benyttes i arbeidet med å analysere den litterære karakteren senere i oppgaven.

2.2. Identitetsbegrepet

Statistisk sentralbyrå definerer identitet som ”fullstendig likhet, den man er, selvbilde eller selvoppfatning”. Innen psykologien regnes identitet som det som er spesielt typisk ved en person, og det handler om å danne et selvbilde og livsstil man kan akseptere. For samfunnsviterne er begrepet mye større og for dem handler identitet om ”individets selvforståelse og posisjonering i relasjon til gruppefenomener som sosial, kulturell eller etnisk identitet” (Rodina, 2012).

Paul Ricœur skiller mellom to bruksmåter for identitetsbegrepet: for det første identitet som sammehet (latin: *idem*) og for det andre identitet som selvhet (latin: *ipse*). Ipse-begrepet viser til det unike ved en persons identitet, som gjør at vi kan skille forholdsvis like mennesker fra hverandre med utgangspunkt i kjennemerker. Her snakker vi da om noe foranderlig og ikke-fastsatt ved en persons identitet som er i kontinuerlig utvikling. Ipsen til en person vil derfor ikke være den samme over lengre tid, men vil variere avhengig av for eksempel alder og erfaring. Idem blir en motsetning, nemlig noe fastsatt, uforanderlig og stabilt ved identiteten (Ricœur, 1999: 183-184). Et eksempel på dette kan for eksempel være en persons utseende, som er relativt stabilt over lengre tid. Kombinasjonen av det faste (*idem*) og det foranderlige (*ipse*) gir sammen en god beskrivelse av en persons identitet.

Videre kan vi skille mellom forståelsen av *numerisk identitet* og *kvalitativ identitet*. Numerisk identitet betyr at to forekomster av en og samme ting blir sett på som en og samme.

Dette speiler seg tilbake til idem-begrepet og det uforanderlige ved en forekomst. Vi tenker da spesielt på gjenidentifikasjonen av gjenstander som gjør at vi kan klare å kjenne igjen og skille like gjenstander fra hverandre. Numerisk identitet er avhengig av at det unike ved det man observerer kommer frem for å kunne skille dem fra hverandre, da gjenstandene og/eller menneskene i utgangspunktet ser veldig like ut. Kvalitativ identitet peker mot den ekstreme likhet ved to eller flere forekomster. Et godt eksempel på dette er to personer som har på seg samme type klær som er så like at man kan bytte dem om uten at vi legger spesielt merke til det. Klesdraktene til disse to personene innehar da en kvalitativ identitet og er vanskelig å skille fra hverandre uten nøyere observasjon. Ved gjentatte hendelser av ekstrem likhet (kvalitativ identitet) vil antakelsen om numerisk identitet (unikhet) forsterkes. Et eksempel på dette finner vi når offeret skal peke ut sin overfallsmann: Blant mange mistenkte kommer tvilen raskt frem, vi blir usikker på hvem gjerningsmannen faktisk er fordi den ekstreme likheten blir for dominant. Oppsummert kan man derfor si at det er lett å skille mellom personer som kommer og går (numerisk identitet), men når vi samler mange personer med ekstrem likhet (kvalitativ identitet) blir den numeriske identiteten forsterket og vi blir usikre i valgene våre (Ricœur, 1999: 184-185).

Begrepet *karakter* definerer Ricœur som ”det sett av varige tilbøyeligheter som vi kan gjenkjenne noen med. Det er i denne egenskap karakteren kan være det grensepunkt hvor ipse- og idem-problematikken er uadskillelige og derfor vanskelig kan skjernes fra hverandre” (1999: 188). Grunnen til at Ricœurs karakterdefinisjon kommer med her, og ikke i forrige delkapittel, er at hans definisjon i større grad baserer seg på identitetsforståelsen av en karakter. Vanehandlinger er viktig i forståelsen av karakterer i så måte. Vanene vi tilegner oss er karaktertrekk som kan brukes for å gjenkjenne andre personer. Vanehandlingene vi har er enten noe vi skaper av oss selv basert på egne ritualer og væremåte, eller de kan være et resultat av etterligning fra andre personer vi ønsker å assosiere oss med. Typisk for en persons identitet er at vi identifiserer oss med verdier og holdninger fra andre som vi kan gjenkjenne oss i (Ricœur, 1999: 189). Disse verdiene stabiliserer seg over tid, og det er derfor vi kan si om personer at ”deres oppførsel ikke er i pakt med deres karakter”, noe som betyr at personen ikke er seg selv og viser en endring av karakter.

Det er sammeheten som er den stabile delen av vår identitet. Ved en uvanlig oppførsel kan vi si at det er et brudd på denne sammeheten som er årsaken til oppførselen. Dette ser vi igjen i romanen hvor Elling får et sammenbrudd, og må karakteriseres som en uvanlig oppførsel og et brudd på sammeheten til Elling-karakteren. Måten karakterene opparbeider seg stabilitet på, er gjennom vaner og innhentede identifikasjoner fra andre, og på den måten

sikres den kvalitative identitet som sammen bestemmer sammeheten (Ricoeur, 1999: 190). Det er viktig å understreke at det ikke nødvendigvis er samsvar mellom måten en person kjenner igjen seg selv på og den oppfatningen andre personer har av vedkommende. Det kan altså fort skapes en distanse mellom hvordan personer uttrykker seg og hvordan andre oppfatter personen. Her er det rom for mange misforståelser mellom mennesker. Elling opparbeider seg inntrykk av sine naboer, og spesielt ”Rottekvinnen” skaper Elling en veldig negativ holdning til. Det er naturlig at ikke alle deler dette inntrykket.

Identiteten vår vil utvikle seg i samspill med andre mennesker. I *Stigma* er Erving Goffman spesielt opptatt av *sosiale miljøer*, noe som er særs relevant for denne oppgaven. Samfunnet deler menneskene inn i ulike kategorier avhengig av hvilke egenskaper (stigma) og vaner de dyrker og representerer i hverdagen. Disse kategoriene kalles sosiale miljøer og bare ved å se på enkelte menneskers utseende vil vi være i stand til å få visse signaler om hvilke sosiale miljøer personene hører til. Vi snakker da om personens *sosiale identitet* eller *sosial status* (Goffman, 2000: 14). Når en person kommer i kontakt med andre mennesker, inngår han allerede i en sosial relasjon med de involverte, og den aktiviteten som foregår gjennom samhandling i samtalen (ordvekslinger, ansiktsuttrykk, og lignende), er en innsats fra alle deltakernes side. Hvis ikke en slik innsats nedlegges, vil samtalen stagnere og det sosiale miljøet opphøre (Goffman, 2004: 71). Dette er aktuelt sett i lys av Ellings situasjon, som nesten ikke inngår i noen sosiale miljøer.

Det brukes mange forskjellige begreper knyttet til menneskers oppgaver i samfunnet. Goffmans rollebegrep er et av dem og sier at alle mennesker spiller en *rolle* i samfunnet. En rolle består av den aktivitet som innehaveren ville utført hvis han utelukkende handlet ut fra de normative krav man stiller til en person i hans posisjon. Det betyr dermed at vår oppførsel preges av den rollen vi spiller, eller ønsker å spille, i ulike situasjoner. En rolle kan man ikke gå inn og ut av, for en rolle skal kun utføres. Et annet relevant begrep er *status*, som er en posisjon i et system eller et mønster av posisjoner og er bundet til andre posisjoner ved hjelp av bindinger, rettigheter og plikter (Goffman, 2004: 194). Det er med andre ord avgjørende for samspillet mellom mennesker hvilke roller de ulike menneskene spiller og hvilken status de har overfor hverandre.

Førsteintrykk er viktig i vår oppfatning av nye mennesker. Goffman bruker begrepene *tilsynelatende identitet* og *faktisk identitet* i denne sammenhengen. Tilsynelatende identitet representerer det inntrykket vi får av en person i et førsteinntrykk, mens faktisk identitet gjenspeiler hvordan personen viser seg å være (Goffman, 2000: 17). Mange mennesker vil nok prøve å uttrykke en annen identitet enn sin faktiske identitet, da de for

eksempel har noe de ikke ønsker å offentliggjøre (for eksempel at de er arbeidsledige og frykter å bli sett ned på, eller at de skjuler en fengselsstraff de ikke ønsker å være seg bekjent av). Det er med andre ord viktig å lære mennesker å kjenne før man dømmer dem. Forskjellen på tilsynelatende og faktisk identitet viser til en forståelse av at man kan ta feil av mennesker og at de dermed kan vise seg som hyggelig eller mindre hyggelig enn man først antok. Dette kan slå begge veier og er spesielt aktuelt med tanke på Ellings forhold til Rigemor Jølsen, som viser seg å gå litt opp og ned, spesielt etter at han finner ut hvem hun omgås og har som deltaker i sitt sosiale miljø.

Mennesker som ikke avviker negativt fra spesielle forventninger, hører til kategorien ”normale” (Goffman, 2000: 17). De andre kaller vi for ”de stigmatiserte” (de som har en egenskap som gjør at de ikke hører til de normale). Om dem sier Goffman: ”afskærmet som han er i sin isolation, finder han beskyttelse i sine egne private identitetsforestillinger, han føler sig som et fuldt ud normalt menneske, mens det i stedet for bliver os andre, der i hans øjne ikke er helt rigtige mennesker” (2000: 19). Som individ søker man godkjennelse og respekt i sitt eget sosiale miljø og bryr seg i så måte ikke om hva samfunnet forventer av deg. Det som er viktig, er hvilke normer som gjelder innad i din egen sosiale kategori. Den stigmatiserende personen kan øke sin sosiale status i et miljø ved å anstrenge seg for å beherske aktiviteter som er hverdagslige i sin gruppe. For eksempel er det å spille golf og/eller tennis sett på som en hobby for velstående og rike menn, og ikke for arbeiderklassen. En konsekvens av å isolere seg fra samfunnet er at man mister jevnlig stimulans fra andre, som sosialt samkvem, og dette kan igjen føre til mistenksomhet, depresjon, angst og forvirring (Goffman, 2000: 26). Jeg vil senere se nærmere på hvordan dette påvirker Elling og hans situasjon. Når normale mennesker kommer i kontakt med stigmatiserende mennesker oppstår det en ”primal scene”, hvor den stigmatiserende ofte blir svært usikker på hvordan de normale vil identifisere ham og ta ham imot (Goffman, 2000: 27).

Det kan forekomme mange morsomme scener mellom normale og stigmatiserende mennesker, og spesielt ofte vil de normale snakke til de stigmatiserende som om de befinner seg på et lavere nivå. Dette kjenner vi igjen fra romanen, hvor et godt eksempel er når Eriksen kommer for å snakke med Elling om leiligheten. I slike sosiale situasjoner hvor en av de involverte innehar et stigma, er det stor sannsynlighet for at de normale oppfører seg på en måte som ikke passer til situasjonen og at både den stigmatiserende og den normale føler ubehag over ikke å vite hvordan man takler situasjonen. Vi har alle vært i situasjoner hvor vi føler oss utilpass, også kanskje underlegen de vi kommuniserer med, og kan dermed kjenne oss igjen i dette. Ulike reaksjoner på dette kan være at man rødmer, stammer, snakker i et

overnaturlig lavt eller høyt toneleie, skjelver i stemmen, svetter, blekner, blunker med øyne, rister på hendene og man kan virke fjern i måten man er på (Goffman, 2004: 120). Deltakerne i en samtale vil på bakgrunn av sin sosiale identitet ha en oppfatning av hvilken type adferd som er passende i ulike typer situasjoner. Det er når personene er usikre på hva som forventes av dem i en gitt kontekst, at man kan oppleve disse tegnene, og for mange kan det føles som et angrep på egen identitet og posisjon i miljøet.

Som individer deltar vi i sosiale miljøer enten som enkeltindivid eller i selskap med andre. Goffman skiller mellom ”*alene-enheter*” (singles) og ”*sammen-enheter*” (withs). En alene-enhet er et selskap bestående av en person som kommer uten ledsager, men det kan være andre individer i nærheten som vedkommende kan prate med. I motsatt fall er en sammen-enhet et selskap bestående av mer enn en person, så fremt medlemmene oppfattes som at de er sammen med hverandre. Alle har rett til å ta initiativ til en samtale innenfor sammen-enheten, og medlemmene har ofte noenlunde samme status (Goffman, 2004: 151). Hvert menneske blir sett på som unikt. Med dette menes det at ingen er like, og begrepet blir ofte brukt som en identitetsknagg. Vi skaper oss et bilde av de ulike personene vi møter og til hvert bilde er det bare en person som passer. Mange spesielle kjennetegn hos et individ vil også kunne passe som kjennetegn på andre, men summen av alle kjennetegn hos en person vil aldri kunne passe på noen som helst annen person. Derfor er vi unike (Goffman, 2000: 77).

Personlig identitet er et annet relevant begrep. Den mest brukte identitetsknaggen er personnavnet, men fødselsdato og utseende kan også brukes. Det finnes eksempler på at andre personer har prøvd å frarøve andre deres identitet, da gjerne gjennom å ta fra dem ID-papirer og personnavn. Enkelte benytter seg av ”dekknavn” eller såkalte ”alias” noe som understreker at personnavn ikke er særlig pålitelig til å fastslå identitet (Goffman, 2000: 77). Dette kan vi også kjenne igjen fra romanen, hvor Elling blir oppringt av Eriksen og Elling er usikker på om han skal ha tak i akkurat den Elling som han er. Her vises det at personnavnet ikke er særlig pålitelig til å fastslå identitet. Viktigheten av å informere omverdenen om hvem vi er ser vi i ulike yrker, hvor de ansatte er pålagt å gå med navneskilt (sosialt symbol).

Inn- og utgrupper er viktig i sosiale miljøer. *Inngruppen* er en gruppe mennesker individet kan assosiere seg med og ønsker å vise lojalitet til. Vennegjengen din er en slik gruppe, og du ønsker å stå til forventningene. Gruppen fungerer som målestokk for valg og handlinger individet gjennomfører, og det er viktig å handle i pakt med gruppas mål og ønsker for å bli godkjent og respektert i miljøet. Elling har ikke en slik nær inngruppe, da nettverket hans er for begrenset, men det er aktuelt å se på Gro Harlem Brundtland som en deltaker i hans inngruppe. Med *utgruppe* menes de individene som gjør seg avhengig av samfunnet, for

eksempel økonomisk og sosialt. Avhengigheten er så fullstendig at de ikke ville klart seg på egen hånd (Goffman, 2000: 147). Slike personer vil ofte motta ulike former for hjelp, både fra det offentlige og fra hyggelige mennesker i nærmiljøet/nettverket til personen. Elling vil med bakgrunn i denne definisjonen høre inn her, da han er trygdet og trenger bistand for å fungere i hverdagen. Goffman understreker at de stigmatiserte må ta imot denne hjelpen med takknemlighet, men understreker at for mange vil dette føles som en krenkelse av privatlivet til den stigmatiserte. Dette stemmer også med Elling (Goffman, 2000: 149).

I denne delen har jeg drøftet og definert identitetsbegrepet og fokusert på ulike aspekter ved det. Jeg har sett på ulike vinklinger av begrepet som for eksempel numerisk og kvalitativ identitet, og tilsynelatende og faktisk identitet. I tillegg har jeg redegjort for betydningen av to ulike bruksmåter for begrepet med ipse/selvhet og idem/sammehet, som representerer det unike og det stabile ved en persons identitet. Goffman har vært min støtte inn mot sosiologien, og jeg har hentet en del analyseredskaper og –begreper derifra. Blant annet har jeg redegjort for betydningen av sosiale miljøer, rollebegrepet, status, og inn- og utgrupper. Dette kommer jeg nærmere tilbake til i analysedelen.

3. Karakteranalyse

Det er først når romanen er avsluttet at vi kan danne oss et helhetsinntrykk av karakteren og se utviklingen under ett. At Elling-karakteren fremstår som så virkelig, betyr ikke annet enn at Ambjørnsen har klart å skape en karakter som vi kan finne forståelse for, som igjen gjør at leserne føres inn i Ellings fiktive verden med utgangspunkt utelukkende i tekstens føringer. Det finnes ingen objektiv mening eller sannhet for øvrig som kan konkludere med den ene eller den andre antakelsen om Elling. Det er Ellings subjektive meninger, og handlinger, som avgjør hvordan han fremstilles for leseren. Jeg vil i det følgende ta utgangspunkt i Rimmon-Kenans fire punkter for indirekte fremstilling av litterære karakterer, med Elling-karakteren som analyseobjekt. Det jeg vil drøfte er altså Ellings handlingsmønster, talevaner, utseende og miljø sett i lys av identitetsbegrepet.

3.1. Handling

Handlingsmønsteret er aktuelt fordi det sier mye om en persons vaner. Man kan skille mellom vanehandling, som gjentar seg regelmessig, tvangshandlinger, som individet gjør av indre drift, men ofte uten intensjon eller logikk, og engangshandlinger, som forekommer av og til uten noen spesielle mønster. Ved å studere slike handlingsmønster vil man fort bli bedre kjent med de menneskene man observerer. Når man tenker på handlingsmønster, er det nærliggende å se for seg de fysiske handlingene. Det som er spesielt med Elling er at han handler svært lite fysisk, men heller gjennom tankene sine (psykisk). Dette ser vi gjennom hans stadige vekslinger mellom fantasi og virkelighet med utgangspunkt i drømmene hans (hvor han får handlet og utfoldet seg fysisk). Et gjennomgående trekk i romanen er at Elling er en sterk, modig og handlingens mann i fantasiverdenen, men når virkeligheten tar han igjen, forsvinner modigheten over i usikkerhet og nervøsitet.

Det er to momenter som er spesielt interessant med handlingsmønsteret til Elling. For det første handler Elling i fantasien, men ikke i virkeligheten. Dette overskygger hans væremåte som en ikke-handlende karakter. Dermed er det vanskelig å skape seg et ”virkelig” inntrykk av Elling som karakter, fordi såpass mye av handlingen i romanen foregår i ”fantasierden”. For det andre unnlater han å handle i hverdagslige og enkle handlingssituasjoner, som for eksempel å ta telefonen. At Elling gjennomfører unormale handlinger er det ingen tvil om, men det er viktig å understreke at Elling også fungerer i hverdagslivet. Han går på butikken, lager seg mat og kommuniserer med mennesker (ved noen få tilfeller). Man kan derfor ikke kalle Elling for unormal, fordi det ikke er noe fast

mønster over disse unormale handlingene. På den motsatte siden vet vi at han har vanskelig for å ta telefonen/åpne døra, kommunisere med andre mennesker i gitte kontekster, betale regninger, og andre hverdagslige og normale handlinger, som understreker hans unormale handlingsmønster. Det er nettopp denne blandingen mellom normalitet og unormalitet som gjør Elling-karakteren til en uoversiktlig karakter, som det er vanskelig å sette i bås.

Jeg har nå kort redegjort for Ellings handlingsmønster og kjennetegn ved dette, og vil i det følgende presentere ulike hendelser av vane-, tvang- og engangshandlinger fra romanen og vise til vekslingene mellom fantasi og virkelighet hos Elling.

Vi har sett at Elling gjentar enkelte handlinger flere ganger, noe som kan tolkes som at dette er situasjoner han er trygg på og dermed foretrekker fremfor noe nytt og ukjent.

Vanehandlingene kan med god grunn ses i sammenheng med det voldsomme kontrollbehovet Elling har rundt faste mønster og rutiner. Et godt eksempel på nettopp dette er hans ritualer rundt kveldsmåltidet: en kanne te, et stort glass kald melk og fire skiver kneip. Han utdyper:

Pussig hvordan vanen preger en. For helt siden guttedagene hadde jeg hver eneste kveld inntatt nøyaktig den samme menyen. [...]. Kveldsmaten, inntatt i ensomhet ved kjøkkenbordet, var blitt et rituale jeg verken kunne eller ville unnvære. [...]. Alltid fire skiver. Alltid kneippbrød. [...]. Også valg av pålegg var lagt hundre prosent fast. [...] Et raust lag med margarin. To med fiskepudding. Ett med gaudaost. Ett med saltpølse. I år etter år. Fra barndom til ungdom. Fra ungdom til voksen alder. [...]. En tykk stripe med majones over fiskepuddingen. En tynn stripe sennep over osten. [...]. Det er ikke likegyldig i hvilken rekkefølge de forskjellige brødsnivene inntas. Først ett med fiskepudding. Så ost. Dernest en stor slurk kald melk, cirka halve glasset. Så saltpølsen. Så det siste stykket med fiskepudding. Og til sist resten av melken. Hvor teen kommer inn i bildet? Den drikkes etter måltidet. Alltid. (Ambjørnsen, 2003: 71-73).

Det som gjør denne handlingen aktuell, er ikke det at den i seg selv gjentas, og dermed er en vanehandling, men at Elling selv er bevisst på egen situasjon. Han sier selv at han blir preget av vanen, og muligens påvirkes av det, men det at han er klar over ritualet sitt, men velger å ikke gjøre noe med det, er uvanlig. Dette tyder på at Elling enten ikke er innstilt på å gjøre noe med det, eller at han rett og slett ikke forstår hva som foregår (mentale forstyrrelser). Omfanget av måltidet understreker at dette ikke er gjort av enkelthets hensyn, men av vanehandling. Nettopp at en slik hverdagslig og vanlig handling gjentas i en form for vanemønster, understreker Elling som en statisk og fastsatt karakter. Dette kjenner vi igjen fra Ricœurs ene av to bruksmåter for identitetsbegrepet, idem, som betegner noe uforanderlig og stabilt ved identiteten. Gjentatte hendelser understreker dermed identiteten til vedkommende, noe handlingene rundt kveldsmåltidet gjør for Elling (Ricœur, 1999: 183-184). Situasjonen viser også til Ellings numeriske identitet. Dette viser tilbake til idem-begrepet og det uforanderlige ved en situasjon. Kveldsmaten blir den samme hver dag og er en stabilitet for

karakteren. Like viktig er det at kveldsmåltidet/-ritualet er så karakteristisk at vi enkelt kan skille det fra andre vanlige kveldsmåltider. Slik kommer også det unike (numerisk identitet) frem i Ellings handlingsmønster. At dette er en vanehandling understrekes sent i romanen, hvor Elling skifter mellom sin egen og Bjørn Grettuns identitet. Han skal spise kveldsmat, men fiskepuddingen ligger most under kjøleskapet, og er ikke spiselig. Elling finner derfor ut at det er best at Grettun spiser kveldsmaten i kveld, for å unngå å bryte sine egne rutiner (Ambjørnsen, 2003: 166). Ellings vanehandlinger bærer med andre ord preg av stabilitet og uforanderlighet, og kan ses på som en unik situasjon som er lett å skille fra andre lignende kveldsmåltider.

Elling er opptatt av hygiene, og vaskeritualene er et typisk trekk på tvangshandlinger han gjennomfører til stadighet. Hygienefokuset hos Elling er såpass omfattende og spiller en viktig rolle for hvordan han vil fremstille seg selv. Han er grundig av natur og en kroppsvask er derfor ikke et raskt gjøremål. Han sier selv at det ikke dreier seg om en overfladisk dusj, men ”en energisk og total rengjøring av kroppen” (Ambjørnsen, 2003: 13). I det følgende sitatet beskriver Elling hvordan en vanlig, men omfattende kroppsvask utspiller seg for ham, med bakgrunn i at han er en grundig person:

Først et timelangt bad, så hett at det grenset til tortur. [...] Etter bløtgjøringen skrubbet jeg meg så voldsomt at jeg stønnet under børsten. Så dusjen. Fra hylende varmt til skrikende kaldt. Om og om igjen. Til sist: Mors store badehåndkle, og så rent pent tøy fra innerst til ytterst. Splitter nye sokker til og med. Munnhulen: Rengjort med Vademecum etter en grundig tannpuss (Ambjørnsen, 2003: 13-14).

Som vi ser, går det hardt for seg hos Elling, og det kan minne om den rene tvangshandling. Dette kommer frem gjennom Ellings detaljerte redegjørelse for hvordan kroppsvasken gjennomføres. Det er tydelig at det er viktig for Elling å fremstå som ren og pen, og derav den intensive skrubbingen. Vi ser også at hendelsen bærer preg av å være en rutine og ikke en engangshendelse. Dette er nok derfor noe som gjentar seg regelmessig for Elling. Senere i romanen beskriver han igjen sin trang til renslighet, hvor han hadde blitt våt og måtte ta en ny dusj. Elling opplever også usikkerhet forbundet med hygieneritualene sine og blir senere i handlingen usikker på om han har vasket seg grundig nok: ”Hadde jeg vasket meg grundig nok? Hadde såpe og klut berørt hver millimeter av kroppen, eller fantes det steder jeg hadde ’glemte’?” (Ambjørnsen, 2003: 135). Sitatet understreker at Elling ser på dette som svært viktig og legger mye krefter og energi i gjøremålet. En tvangshandling er noe som gjennomføres av indre drift, men ofte uten fornuftsmessig logikk. Dette kjenner vi godt igjen fra dette eksempelet, hvor Elling til stadighet gjennom romanen føler seg svett og skitten.

Bestemte handlinger gjentas ofte i det uendelige, slik som når han bruker børsten under badingen. Her skrubbes det med rå kraft, kommer det frem. Hvis slike tvangshandlinger blir forhindret, kan individet oppleve å miste kontrollen over seg selv, noe som fremprovoserer angst og usikkerhet. Dette er det eksempler på i romanen, for eksempel når Elling får besøk av Eriksen. Elling blir i utgangspunktet stresset bare av at noen ringer på døren hans, og sier til Eriksen at han er opptatt fordi han vil ”få svetten av kroppen” (Ambjørnsen, 2003: 142). Når Eriksen kommer med forslag om å utsette dusjingen en halvtimes tid klarer ikke Elling å finne forståelse for det og ser på det som en innblanding i hans privatliv.

Det er ikke mange eksempler på tvangshandlinger i romanen, men Elling tar faktisk opp dette temaet selv i en situasjon:

Likevel var jeg ikke dummere enn at jeg visste at det jeg nettopp hadde foretatt meg ute på badet var den reneste tvangshandling. Lenge siden sist nå, Elling. Husker du at du i nesten en hel uke måtte snu og gå opp igjen hver gang du kom til det nederste trinnet i trappeoppgangen, fordi du ikke var helt sikker på at føttene dine, begge føttene, hadde berørt hvert eneste trappetrinn ned gjennom etasjene? Godt du har selvironi. Ellers kunne du lett ha drevet deg selv til vanvidd (Ambjørnsen, 2003: 136).

Elling innrømmer selv å ha gjennomført en tvangshandling i forbindelse med hans trang til å vaske seg. I tillegg mimrer han tilbake på en episode hvor han tydeligvis har hatt tvangspreg over handlingsmønsteret sitt. Det er med andre ord noe Elling selv er bevisst over at preger hans handlingsmønster. Tvangshandlingene er et typisk eksempel for Ricœurs andre bruksmåte for identitetsbegrepet: ipse. Ipse-begrepet viser til det unike ved en persons identitet og gjør at vi kan skille forholdsvis like personer fra hverandre. Nettopp en slik tvangshandling (som vaskeritualene til Elling bærer preg av å være) er et unikt tilfelle som er særs typisk for Elling som karakter. Ipsen til en person er ikke fastsatt, og selv om dette er unikt for Elling i den situasjonen han befinner seg i nå, kan slike tvangshandlinger, og dermed også ipsen, endre seg over tid (Ricœur, 1999: 183-184)

Vanehandlingene viser til noe stabilt og forutsigbart, mens engangshandlingene representerer det uforutsigbare og dynamiske i en situasjon. Forskjellen på engangs- og vanehandlinger understrekes gjennom frekvensen på handlingene. Hvis man skal finne ut hva som er tvangs- og vanehandling, må man se det i sammenheng med hvilke engangshendelser som forekommer. Dette er det ikke spesielt mange av i den første romanen, men et godt eksempel finner vi i slutten av boka hvor Elling får sammenbruddet sitt. Det ender med at han mister kontrollen, legger seg på gulvet og gråter, og i tillegg tisser på seg. Dette ville neppe ”en normal person” gjort i en slik situasjon, så hvorfor skjer det med Elling? Dette er en engangshandling og er et resultat av at rutinene hans oppheves, han skal ut av

leiligheten og han opplever å miste kontroll over sitt faste handlingsmønster. Ricœur tar opp dette og signaliserer at karakterer skaper sin stabilitet gjennom vanene sine. Hvis karakterens oppførsel ikke stemmer overens med personens karakter, er ikke karakteren lenger seg selv. Dette henger sammen med ipse-begrepet, som allerede er omtalt tidligere.

Om telefonen sier Elling: ”Det var mor som hadde brukt telefonen. [...] Selv hadde jeg aldri hatt særlig sans for oppfinnelsen til gamle Bell” (Ambjørnsen, 2003: 132). Elling får panikk når det ringer i telefonen eller dørklokken: ”Jeg presset håndflatene mot ørene, men jeg hørte kimingen godt nok likevel. Jeg merket at tårene kom. Til slutt orket jeg ikke mer, jeg løp over gulvet og løftet av røret” (Ambjørnsen, 2003: 133). Sitatet er hentet fra Elling og understreker hans redsel og angst for å føre samtaler med folk han ikke kan se. Elling opplever å miste kontrollen når han ikke vet hvem som står på andre siden av døra eller hvem som ringer, og situasjonen blir for utrygg til at han klarer å håndtere den på en normal måte. Ellings sosiale identitet er svak, fordi han ikke omgås mennesker og får nok sosial stimulans. For å opprettholde sosiale relasjoner må alle deltakerne bidra, og dette gjøres gjennom ordvekslinger, ansiktsuttrykk og lignende. Hvis så ikke skjer, sier Goffman, vil samtalen stagnere og det sosiale miljøet opphøre (Goffman, 2004: 71), og det er nettopp dette som skjer med Elling i slike situasjoner. En dag ringer telefonen og Elling tar til slutt av røret. Elling kjenner igjen stemmen til Eriksen, men han sier ingen ting:

Han uttalte navnet mitt helt korrekt, men jeg fikk meg ikke til å svare ham sånn uten videre likevel. ”Elling? Er det deg, Elling? Elling? Elling, er det deg?” [...] Selvsagt var Elling navnet mitt, det hadde jeg aldri lagt skjul på for noen. Og jeg kunne ikke drømme om å føre Eriksen fra sosialkontoret bak lyset heller. Mitt navn var Elling. Basta. Men var jeg identisk med den Elling som Eriksen fra sosialkontoret nå gjorde alt han kunne for å få i tale? Jeg følte det ikke slik (Ambjørnsen, 2003: 133).

Elling stopper den sosiale relasjonen her fordi han velger å la være å snakke. Årsaken til dette kommer ikke tydelig frem, men det er nærliggende å forbinde det med Ellings angst, og spesielt vanskelig er det når han ikke ser personen som snakker til ham. Elling tenker ofte at hendelser ikke angår ham selv, og både i denne telefonsamtalen og senere når Eriksen ringer på døren, tenker Elling automatisk at noen har ringt feil nummer eller på feil dør. Han skjerner seg selv for å unngå å komme i utrygge situasjoner. I denne telefonsamtalen, eller monologen for å være nøyaktig, finner vi et eksempel på Ellings usikkerhet i forhold til personlig identitet. Goffman betegner personnavnet som den mest brukte identitetsknaggen for personlig identitet (Goffman, 2000: 77). Navnet er det som tydeligst sier noe om hvem vi er. Dette er også Elling enig i og viser ikke usikkerhet til eget navn. Han er derimot usikker på

om han er akkurat den Elling som Eriksen vil ha tak i. Det er nærliggende å anta at Ellings usikkerhet til om Eriksen har ringt til rett person, ligger i et ønske om å slippe å prate med en person som han ikke føler seg trygg på. Telefonsamtalen er derfor et tydelig signal på Ellings handlingsvegring.

Det er flere situasjoner mellom Elling og telefonen. En morgen observerer han Ragnar Lien og Elling ønsker å ringe han: ”Jeg grep telefonen. Jeg satte den fra meg igjen. Grep den nok en gang. Besluttsomhet, Elling. Handling. Men til syvende og sist var jeg ikke i stand til å ta apparatet i bruk. Jeg visste rett og slett ikke hva jeg skulle si til en politimann så tidlig på morgenen” (Ambjørnsen, 2003: 128). Igjen ser vi hvordan Elling unnskylder sin egen mangel på handlingskraft og det ender opp i ingenting. I et annet tilfelle kommer Elling noe lenger i handlingsprosessen sin: ”Jeg slo nummeret. Det ringte. Lenge. Jeg skulle akkurat til å legge på da røret ble tatt av i den andre enden. – Ja, det er hos Moland?” (Ambjørnsen, 2003: 106). Også her ender situasjonen med at Elling ikke sier noe som helst og Moland omsider legger på, men Elling er stolt: ”Jeg hadde handlet” (Ambjørnsen, 2003: 108), han hadde i det minste ringt. Disse sitatene har jeg presentert fordi de på en tydelig måte understreker Ellings handlingsvegring og viser til en person som gjerne vil, men ikke klarer å gjennomføre handlingene han ønsker. Han finner stadig unnskyldninger for å unngå handlinger, som for eksempel at Eriksen har ringt til feil Elling, eller at han ikke visste hva han skulle si til Lien. Med bakgrunn i at Elling tydeligvis ønsker å handle, men kvier seg for å ta fysisk kontakt med andre, kan det tyde på at handlingsvegringen er et resultat av at Elling føler han mister kontrollen over situasjonen, og dermed avslutter handlingen før det er for sent.

Vi har sett flere eksempler på at Elling rammes av angst i ulike handlingsløp hvor han er redd for å mislykkes. Vi vet også at han titt og ofte veksler mellom fantasi og virkelighet. Det kan diskuteres om dette bør nevnes under dette delkapittelet, men på grunn av at Elling handler vel så mye psykisk, som fysisk, har jeg valgt å plassere hans psykiske handlinger (bevegelse mellom fantasi og virkelighet) under denne knaggen. Tidlig i romanen blir vi presentert for en morsom hendelse i forbindelse med hans psykiske handlinger. Elling veksler så mye mellom fantasi og virkelighet at han til slutt ikke selv vet hvor han er. Er han i virkeligheten eller i fantasien? Er han synlig for andre? Elling sitter på en kafé og opplever en voldsom angst for om han er usynlig for de andre og trenger en bekreftelse: ”[J]eg er en beskjeden mann og jeg liker ikke oppmerksomhet, men nå reiste jeg meg opp og klappet kraftig i hendene fire ganger. Joda. De godtok meg som en udiskutabel realitet” (Ambjørnsen, 2003: 25). Elling fikk den bekreftelsen han trengte. Han eksisterte. Her ser vi at Elling ikke viker bort fra kontakt, men oppsøker den. Goffman opererer med to begreper om alene-

enheter og sammen-enheter. Elling passer best i den første. Alene-enheter er selskap bestående av en person, men hvor det kan være individer som vedkommende kan prate med (Goffman, 2000: 151). Dette er typisk for dette eksempelet hvor Elling velger å sosialisere seg med de rundt for å få bekreftelse på egen eksistens. Eksempelet understreker både Elling sin usikkerhet på om han eksisterer eller ei, på grunn av gjentatte vekslinger mellom fantasi- og virkelighetsverden, og at Elling oppsøker kontakt (til tross for angsttilfeller) hvis han føler at det er nødvendig for ham selv.

Ellings handlingsmønster er omfattende, og jeg har i dette underkapitlet redegjort for, gjennom eksempler fra romanen, spesielle trekk ved Ellings handlingsmønster. Dette har jeg gjort gjennom å vise til eksempler på hans tvangshandlinger, vanehandlinger og engangshandlinger, i tillegg til handlingsvegringer. For å finne forklaringer på de ulike handlinger han foretar seg, har jeg søkt mot teorien jeg har presentert tidligere.

3.2. Tale

Elling er selv forteller av sin egen historie. I *Utsikt til paradiset* brukes det en personal forteller, noe som betyr at fortelleren selv er med i historien. Det er Elling som er denne personale fortelleren, og han fungerer som en jeg-forteller, hvor han er hovedpersonen i historien. Vi får da innblikk i Ellings indre monologer og fantasier, noe som er kjennetegn i hans taleregister. Språket og talehandlinger er viktige egenskaper for karakteren. Hvilken språkstil karakterene har i en fortelling kan gi leseren indikasjoner på karakterens opprinnelse, bosted, sosial klasse og/eller yrke (Rimmon-Kenan, 1997: 64). Larsen sier i sin hovedfagsoppgave at man kan ”kritisere Ambjørnsen for at Elling har alt for god språklig fremstillingsevne, i forhold til det inntrykket man får av ham som person” (Larsen, 2003: 31). Selv om jeg bare har forutsetninger for å uttale meg om den første romanen, må jeg si meg enig med Larsen i denne påstanden. Jeg sitter ikke igjen med en oppfatning av at Elling formulerer seg svakere enn hva folk ellers gjør, men det forekommer i større grad eksempler på overdrivelser, humor og ironi i uttalelsene til Elling. Dette er ikke kjennetegn som hører til en svak sosial karakter, men kanskje heller det motsatte. Ambjørnsen fremstiller Elling som en person som ikke er av samfunnets fremste representanter. Han er arbeidsledig og trygdet, men språket står ikke tilbake for noen. Når Ambjørnsen i tillegg uttaler at språket må tilpasses hovedpersonen, og ikke leseren, er det mulig at han sparker bein på seg selv akkurat her¹.

¹ Journalist Inge T. Knudsen gjorde i påsken -95 et portrettintervju med Ambjørnsen, hvor Ambjørnsen blant annet sier at han aldri har tilpasset språket etter leseren, men at språket må tilpasses hovedpersonen, fortellerstemmen i bøkene. ”Leserne holder jeg på en armlengdes avstand i den sammenhengen”, sier Ambjørnsen. Dette er i seg selv aktuelt, nettopp fordi det betyr at språket som er brukt i romanen er tilpasset hovedpersonen Elling (<http://rett.no/inge/ingvar/>).

Likevel er det nettopp motsetningene som gjør karakteren ekstra fengende.

Stort sett får vi kontakt med Elling gjennom hans egne indre monologer med seg selv. Enten forteller han leseren hendelser som har skjedd, eller han tenker gjennom hva han skal gjøre. Det er veldig få eksempler på dialog i romanen, siden Elling prater svært lite direkte med andre karakterer. Disse samtalene er direkte gjengitt eller så referer Elling til dem. I hovedsak er det lesernes direkte tilgang til Ellings tanker som fører romanen videre og det er slik vi blir kjent med karakteren og planene hans. Svært ofte er Ellings uttrykk humoristisk eller ironisk vinklet, som for eksempel når han kaller et av naboparene han observerer for ”Hr. og Fru Fullogrøyk” (Ambjørnsen, 2003: 37), eller når Elling forklarer leserne hvordan de skal avgjøre hvilken av køene de skal stille seg i når det er flere å velge mellom på postkontoret: ”det er kundens blikk og kroppsholdning man bør merke seg” (Ambjørnsen, 2003: 78), sier han. Disse eksemplene er med på å forstå Ellings holdning til livet. Gjennom måten han ytrer seg og tenker på, er det tydelig at han har et avslappet, uproblematisk og humoristisk syn på hverdagen sin. Tidsklemma, regningsbunker og annet mas er ikke-eksisterende for ham.

Det er flust av eksempler hvor Elling dikter opp historier som blir presentert gjennom indre monologer. Det er disse monologene som driver historien fremover, både i tidsstrekning og i handlingsforløp. Dette eksempelet er hentet fra en situasjon hvor Elling prøver å bli bedre kjent med ”Rottekvinnen” gjennom sin egen fantasi:

Jeg kunne for eksempel godt tenke meg at Rottekvinnen hadde et barnebarn som hadde kommet litt ut på galeien. Toril, barnets mor, hadde mistet enhver kontroll over datteren sin. Det var utenlandske gutter og nasking på bensinstasjonen. Toril, for lengst forlatt av mannen sin, hadde bare et sted å vende seg – og det var til sin egen mor. At moren hadde et noe rotteliknende oppsyn, verken kunne eller ville hun ta hensyn til slik saken nå sto (Ambjørnsen, 2003: 33).

I dette eksempelet ser vi hvor galt det kan bære av sted når Elling setter i gang. Ikke noe av det som blir sagt i dette sitatet har Elling belegg for å si. Dette er ikke bare en overdrivelse, men en grov overdrivelse om livet til Rottekvinnen og om datteren hennes (som vi ikke engang vet om finnes). På bakgrunn av dette skjønner vi at Ellings ord ikke er sannhetens ord, og at hans virkelighetsoppfatning er en kombinasjon av virkelighet og fantasi, og at han kanskje ikke selv engang klarer å skille de to aspektene fra hverandre. På den andre siden ser vi at disse monologene fører handlingen videre, og Ellings syn på rottekvinnen, som han har arbeidet frem selv, vedvarer gjennom hele romanen. Han blir aldri kjent med henne, men føler selv at han har god oversikt over vedkommende og hennes livsløp.

At Elling kanskje ikke har en helt normal ordbruk, kommer frem idet han prøver å forklare hvorfor Gro egner seg som statsminister i kraft av sin utdanning som lege:

Bare den som har stirret sine velgere i rasshølet, og det på svært nært hold, er egnet til å styre et så komplekst samfunn som Norge nå har blitt. Det er ikke nok å vakle ut fra et universitet med favnen full av professoral smigger, for så å kaste seg direkte inn i de prosessene der den jevne mann og kvinnes skjebne skal avgjøres (Ambjørnsen, 2003: 86).

Igjen blir vi vitne til Ellings form for humor og total overdrivelse i et forsøk på å forklare noe helt grunnleggende. Elling prøver her å få frem at Gro egner seg godt som statsminister nettopp fordi hun har praktisert ute i samfunnet og ikke bare har en akademisk bakgrunn. Likevel kommer dette utsagnet veldig galt av sted fordi han smører det inn med en alt for stor porsjon humor, og poenget hans blir farget av nettopp det. Det er et alt for stort spenn mellom poenget og språkbruken, mellom det saklige, forklarende og den løpske fantasien. Resultatet blir at meningen som Elling prøver å få fram forsvinner i ironien som benyttes i eksempelet. Elling blir med andre ord vanskelig å ta på alvor fordi hans formuleringer blir for useriøse og lite troverdige. På tross av dette er det likevel tydelig at han prøver å tenke gjennom hvordan han skal formulere seg og dette bruker han nok en del tid på. I en tenkt telefonsamtale til Rigemor ser han for seg og funderer over ulike måter å presentere seg selv på:

Rigemor? Elling her du.
Rigemor? Dette er Elling.
Rigemor? Elling.
Det er bare Elling, Rigemor.
Er det deg Rigemor? Elling.
Elling.
Rigemor? Elling.
Rigemor? Elling speaking.
Eller her du.
Elling.
(Ambjørnsen, 2003: 41).

Som vanlig ender episoden med at Elling ikke ringer, men sitatet understreker likevel at Elling tenker gjennom språket sitt. Dette er særdeles relevant i forbindelse med identitetsfokuset i denne oppgaven, hvor sitatet viser til en selvframstilling gjennom språkhandling. Navnet vårt er én av de sterkeste identitetsknaggene våre, og Elling er her bevisst på at han må "selge seg selv" på en best mulig måte. Han prøver derfor ulike innfallsvinkler til hvordan han skal presentere seg. Utfordringen her er heller at han ikke klarer å gjennomføre handlingen, og kanskje er det et resultat av språklig usikkerhet, at han rett og slett ikke vet hvordan man ordlegger seg i slike situasjoner. Sitatet kan tyde på nettopp dette og viser igjen til Ellings usikkerhet.

Elling fremstår også som noe gammelmodig i språket sitt og jeg tør påstå at han preges av den tidligere generasjonen og lever språkmessig i fortiden. Elling snakker mye om

drabantbyene, sosialdemokratene (med Gro Harlem Brundtland) og gjenreisningen av landet. Det kan virke som at språket hans ligger i denne tiden, nemlig etterkrigstiden. Det er sosialdemokratiet som representerer gullalderen for Elling. Elling bruker ordet "Olabukse" ved en anledning (Ambjørnsen, 2003: 63). Dette er et godt eksempel på nettopp dette, hvor språket har et 50-tallspreg og er fra samme tid som blokkene han bor i. Hva som er årsaken til dette kan selvfølgelig diskuteres, men det er nærliggende å tro at på grunn av at han har bodd hele livet med moren sin, og hatt lite sosial stimulans utover det, har språket blitt relativt mye farget fra henne, som hadde sine beste år på denne tiden.

I en roman nesten blottet for dialog er det selvfølgelig vanskelig å diskutere talevanene til hovedkarakteren, men jeg har likevel redegjort for og vist til eksempler på hva som kjennetegner Ellings taleregister, med indre monologer, gjerne farget av humor, ironi og overdrivelser, i tillegg til å bære preg av etterkrigsårene. Dette er typiske trekk for Elling-karakteren i denne romanen.

3.3. Utseende

Utseende er spesielt viktig i vår oppfatning av et menneske, nettopp fordi det er det første inntrykket vi får av en person eller karakter. Et førsteinntrykk er noe vi danner oss relativt kjapt og ofte helt ubevisst og har derfor mye å si for hvordan vi oppfører oss mot vedkommende i det følgende. Derav skjønner vi viktigheten av å presentere oss selv med et godt utseende, spesielt i kontekster hvor førsteinntrykk er særs viktig. Rimmon-Kenan skiller mellom direkte og indirekte fremstilling av karakterer, hvor den indirekte skjer ved at forfatteren gir leserne opplevelser av karakterene gjennom hendelser og eksempler, mens den direkte fremstillingen forekommer ved direkte skildringer som ikke er i sammenheng med handlingen (1997: 60-61). I og med at *Utsikt til paradiset* er en førstefortellerroman, hvor Elling er fortelleren, foregår det meste av fremstillingen indirekte, gjennom eksempler og hendelser som Elling forteller om eller mimrer tilbake på. Noen ganger får vi likevel direkte beskrivelser av Elling-karakteren, men gjennom romanen sett i helhet er det lite referanser på Ellings utseende.

Romanen handler stort sett om Ellings "indre liv" og hans søken etter å finne seg selv. Likevel får vi servert enkelte sekvenser hvor også hans "ytre" beskrives og vi får en formening om hvordan han ser ut. Den mest detaljerte beskrivelsen av Elling kommer frem i slutten av romanen i hans eget tankespinn i en sekvens hvor han føler seg overkjørt av Eriksen:

Hvorfor hadde han valgt å se bort fra at den personen han nå sto overfor var en velskapt mann på 32 år, en mann som faktisk måtte barbere seg to ganger daglig for å se presentabel ut [...]. To ganger daglig. Sommer som vinter. I sol, regn, snø og tåke. Det var denne mannen, en viss Elling, en meter og åttito på strømpelsten, åttifire kilo netto (Ambjørnsen, 2003: 157).

Sitatet er en veldig presis beskrivelse av Ellings ytre utseende og fysikk. Det sier noe om både alder, høyde og vekt og tar for seg i tillegg hans eget syn på seg selv som en velskapt mann. Det kommer frem at på bakgrunn av hans velskapte ytre føler han seg overkjørt i denne situasjonen. Han hadde trolig forventet å bli behandlet med mer respekt. Det som gjør sitatet relevant er at dette er en beskrivelse Elling har av seg selv, og er dermed hans selverklærte bilde av egen person. Det kan med andre ord se ut som at Elling ikke sliter med selvtilliten i dette tilfellet, men heller ser på seg selv som en sterk person.

Gjennom romanen blir vi kjent med Elling som person og det blir tydelig at han har sine vansker, selv om han kanskje ikke ser det selv. Han er trygdet og mottar hjelp fra samfunnet for å fungere i hverdagen. Det inntrykket vi skaper oss av Elling, gjennom å lese historien, kan nok være noe ulikt det inntrykket Elling selv presenterer av seg selv. Han sier selv at han er velskapt og må barbere seg to ganger om dagen for å se presentabel ut. Dette er en overdrivelse (ingen barberer seg to ganger om dagen) og understreker at Elling ikke klarer å ha et objektivt syn på seg selv. Det er likevel tydelig at han ser på seg selv som en velfungerende og oppegående person, som i situasjonen over føler seg overkjørt, noe det er vanskelig å gi han medhold i på bakgrunn av inntrykket vi får av ham som leser. Sitatet understreker nok derfor at det er en viss distanse mellom Ellings eget inntrykk og det som faktisk er reelt i denne situasjonen.

Ofte blir utseende til Elling sett i forbindelse med mobbeepisoder fra barneskolealder. At det er viktig for Elling hvordan han ser ut, og ikke minst hvordan han blir oppfattet av andre, kommer frem gjennom flere hendelser i romanen. En av dem er en historie han minnes tilbake til fra skoletiden i 5.klasse, hvor han ble mobbet fordi han måtte gå med en omsydd uniformsbukse i tykt mosegrønt stoff av nærmest uslitelig karakter, som moren hadde kjøpt ”for en slikk og ingenting” og sydd om til hverdagsbukse. Elling sier at det ”gjorde meg til et drømmeobjekt for skolens plageånder nå da ’Olabuksa’ kom for alvor” (Ambjørnsen, 2003: 63), og sitatet viser til hvordan Ellings utseende, gjennom klesstil, gjorde han til et offer for mobbingen. Dette var spesielt vanskelig for Elling da han ikke ville skuffe sin mor med å si at han ikke ville ha den nye buksen hun hadde ordnet til ham. Det virker som at Elling er en typisk mammagutt, som ikke ønsker å såre henne og derfor unngår konflikt. Da måtte han

leve med mobbingen i stedet. Utseendet, her representert med klesstil, gjorde Elling annerledes enn de andre.

For Elling var barndommen ofte forbundet med mobbeepisoder, og jeg vil nå presentere en annen hendelse knyttet til Ellings utseende, nemlig at ”lemmet” hans, som han selv kaller det, har en liten bøy på seg. Igjen skal vi få se et eksempel på at utseendet til Elling blir beskrevet i samme sammenheng som en mobbeepisode fra barneskolen:

Den ytre halvdel peker litt mot venstre. Det er ikke noe i *veien* med det. Jeg tisser som en foss, og bøyen hemmer ikke potensen, hva jeg nå skal med den. Nei, det er rett og slett bare en harmløs bøy. Men harmløs eller ikke – barn er onde. Hensynsløse. Det var ikke mye moro å gå i dusjen etter endt gymtime. Ni lange år på skolen hadde lært meg at det ikke var bryet verdt å stole på noen. ”Bøyen”, kalte de meg. ”Zorro”. ”Sikk-sakk-pikk”. Lemmet mitt gikk *ikke* i sikksakk! Det svingte *litt* mot venstre. Det var det hele. Men barn har det jo med å overdrive. Jeg hadde tilgitt dem for lenge siden. (Ambjørnsen, 2003: 113)

Det kommer frem at Elling har hatt vonde opplevelser knyttet til denne kroppslige belastningen, og det er tydelig at dette er noe Elling har brukt mye tid på å reflektere over. Han vurderer det slik at selv om den har en liten ”feil”, så er det ingen ting i *veien* med den, noe han begrunner med at han tisser som en foss. Selv føler han at det ikke er noe stort problem, men det er de andres reaksjoner som gjør det hele til en tung opplevelse. Igjen ser vi hvordan Elling reagerer på slike mobbeepisoder. Tidligere fikk vi høre at Elling tok det med en stor porsjon selvironi, mens denne gangen sier han at han for lengst har tilgitt bråkmakerne. Dette tyder på at Elling enten ikke klarer å se alvorlighetsgraden i mobbingen han blir utsatt for, eller at reaksjonen hans er en forsvarsmekanisme han bevisst eller ubevisst benytter for ikke å la det gå for hardt innpå seg selv.

Elling prøver også å være tydelig på hvordan han fremstår i møte med andre mennesker. Da Eriksen ringer på døren, reflekterer han over hvordan han skal fremstille seg selv i møte med denne mannen som han egentlig ikke ønsker å snakke med. Dette viser til at Elling bryr seg om hvordan han fremstiller seg selv, og tar dette på alvor. Han kommer frem til følgende:

Smilet mitt lå alt på lur i venstre munnvik, jeg ville trekke det litt ned idet jeg sto ansikt til ansikt med ham, et slikt smil gjorde seg, det visste jeg. [...]. Det *var* et smil, ingen tvil om det. Samtidig rommet det et signal om en viss hardhet. Et vennlig vink til omgivelsene om at eieren av dette smilet ikke finner seg i hva det skal være. Og samtidig: Milevis unna kynisme og arroganse. Et godt smil, nærmest perfekt overfor en mann som Eriksen fra sosialkontoret, en mann som var vant til å holde på sin egen verdighet i situasjoner der andres falt fra hverandre. (Ambjørnsen, 2003: 140-141).

Dette sitatet understreker at selv om Elling muligens overdriver væremåten sin noe, av ulike årsaker som ikke skal diskuteres nærmere her, er han seg likevel meget bevisst på hvordan han ønsker å fremstille seg selv i møte med andre gjennom bruk av kroppsspråk. Så får det være et annet spørsmål om han gjør dette på en fornuftig måte. Som det kommer frem av sitatet, har han en gjennomtenkt oppfatning av hvordan man skal fremstille seg selv gjennom kroppsspråk, for å skape den oppfatningen han selv er ute etter. I denne sekvensen vil han fremstille en hardhet som ikke finner seg i hva det enn skulle være. For de som har lest romanen, husker vi at Elling mislykkes med å være den førende part i denne anledningen.

Til slutt i dette emnet, som handler om utseende, vil jeg se litt nærmere på Ellings hygienevaner. Jeg har tidligere vist til vaskeritualene til Elling under kapittelet om ”handling” og vil ta opp igjen tråden her. Elling føler seg ofte skitten og svett og vasker seg regelmessig. Han har et behov for et skinnende rent og nyvasket ytre, som igjen er et sterkt signal om hans mål og krav til eget utseende. Skrekken for et motsatt tilfelle kommer frem etter en drøm hvor Elling møter Gro, og hvor hun tar tak i ”staven” hans, og med ”et kjølig tohåndsgrep dro hun den overopphetede huden tilbake, så frem – frem og tilbake” (Ambjørnsen, 2003: 115). Elling våkner fra drømmen og er våt nedentil og føler stor skam. Han føler seg skitten og sammenligner seg selv med et voldtektsoffer og beskriver det hele som et overgrep. Han vasker seg nedentil, mens han føler en voldsom distanse til sin egen penis. Her kommer det frem hvor viktig hygiene og renslighet er for Elling i romanen.

For å oppsummere bærer hygieneritualene til Elling preg av å være tvangshandlinger, da vaskingen hans er på grensa til den reneste tortur. Vi har også sett eksempler på at han er usikker på om han er ren nok til tider, og at han vasker seg på nytt etter å ha svettet eller vært klam. Dette er ikke normalt og viser til Ellings ustabile identitet. Alt dette påvirker Ellings fremstilling av eget utseende, da han kontinuerlig har en trang til å se velstelt og ordentlig ut. Dette gjenspeiler seg blant annet i at han skifter pysjamaser oftere enn vanlige folk skifter bukser.

3.4. Miljø

Vi skiller mellom fysiske og sosiale miljø. Fysisk miljø omfatter de fysiske omgivelsene, som hus, veier, kjøretøy og andre fysiske gjenstander. Det sosiale miljøet omhandler de personene som vi sosialiserer og samhandler med. Det kan være venner, bekjente, kolleger, og lignende. I tillegg skiller vi mellom ytre og indre miljø, alt etter hvor stor avstand vi føler for omgivelsene som påvirker oss. I *Utsikt til paradiset* skildres Ellings fysiske miljø og vi blir kjent med hans i utgangspunktet smale sosiale miljø. For Elling kan vi på generelt grunnlag

skille mellom det private og det offentlige rom, hvor det er leiligheten han bor i som rommer det private, mens alt annet blir det offentlige. Normale mennesker vil dele opp det offentlige rom i flere mindre kategorier som jobb, fritidsaktiviteter, og lignende, men for Elling blir skillet såpass tydelig fordi han er hjemmekjær og oppholder seg så store deler av tidsperioden som romanen tar for seg, i leiligheten.

Leiligheten til Elling, som han har delt med moren i all tid, er en såkalt ”tre rom og kjøkken” og ligger i nærheten av Oslo (Ambjørnsen, 2003: 7). Det er en blokkleilighet og ligger i en drabantby, bygd på 50-tallet, og består av flere blokker i umiddelbar nærhet av hverandre. Det er dette som er hjemmet til Elling og innenfor leilighetens fire vegger lever han sitt eget liv, på grensen til isolert fra omverdenen. Det er her mesteparten av romanens handling foregår. Blokkene beskriver han som nasjonens stolthet og som fruktene sosialdemokratene serverte folket etter krigen (Ambjørnsen, 2003: 11). I tillegg sier han at han er tilhenger av en åpen og inkluderende drabantby, åpen for alle og enhver (Ambjørnsen, 2003: 101). Elling fremstår som en tydelig tilhenger av sosialdemokratiet, hvor Gro er den store helten og hvor Arbeiderbladet viser til hans tilholdssted i arbeiderklassen. Han skryter av nasjonsbyggingen etter krigen, og ser med stolthet på blokkene i drabantbyen som styresmaktene i landet har bidratt med. Som sosialdemokrater flest sier også Elling at han er tilhenger av et åpent og allsidig samfunn, hvor alle kan komme og leve som seg selv. Vi kan slå fast at Ellings fysiske miljø, med utgangspunkt i blokksamfunnet, er noe han er stolt av å være en del av. Han hyller fremveksten av drabantbyene og sier det er en fin måte å hjelpe hverandre på. Slik deler de på utgiftene og står ”sterke sammen” som en gruppe. Det er dette som er så fantastisk med tilværelsen i blokk. Man har nærhet og distanse på en gang, og er trolig grunnen til at Elling ikke vil se på seg selv som ensom.

Statusbegrepet til Goffman er relevant i denne sammenheng. Goffman definerer begrepet som en posisjon i et system eller et mønster av posisjoner og er bundet til andre posisjoner ved hjelp av bindinger, rettigheter og plikter (2004: 194). Slik blir det også for Elling som medlem av drabantbyen. Her er det en for alle, og alle for en. Elling føler en sterk tilknytning til drabantbyen han er en del av og føler kraft av statusen som medlem i fellesskapet som utspiller seg her. For å være kritisk til Ellings syn på fellesskap kan man spørre seg om det i det hele tatt eksisterer noe fellesskap her, og i hvert fall ikke for Elling? Dette fellesskapet som Elling fremstiller, fremstår i større grad som et ironisk fellesskap, hvor de forskjellige naboene ikke har noe med hverandre å gjøre. Det blir derfor en form for selvbedrag fra Elling sin side når han bestemmer seg for å tro at han er en del av drabantbyens store fellesskap. Elling har ikke noe omgangskrets og dermed heller ikke noe nettverk. Det

blir feil å si at han er en del av et stort fellesskap når han ikke har noe kontakt med de andre. Her er det mer snakk om et geografisk fellesskap, på bakgrunn av beliggenhet, og ikke av sosiale relasjoner.

Elling bruker leiligheten som et fristed, eller skjulested om du vil, hvor han tar avstand fra samfunnets plikter og forventninger. Verken Elling selv, eller moren da hun levde, hadde noe særlig med besøk og stort sett var det bare dem to. Etter at moren døde, lever Elling alene i denne leiligheten. Selv om han trives aller best i leiligheten, er ikke Elling fremmed for å dra ut og vise seg for omverdenen. Dette ser vi gjennom en rekke eksempler hvor han drar på kafé, butikken og postkontoret. Han har likevel lett for å bli stresset i slike situasjoner og vet ikke helt hvordan han skal oppføre seg i ulike kontekster. Leiligheten blir derfor Ellings fristed hvor han kan være og gjøre som han selv føler for. Leiligheten symboliserer dermed det normale og trygge for Elling, og er et sted han kan unngå stressituasjoner. Disse standpunktene bekreftes av Rimmon-Kenan hvor hun skriver at karakterens fysiske omgivelser (hus) i tillegg til dens menneskelige miljø (familie, sosial klasse) er viktige holdepunkter i karakterens væremåte og personlighet (Rimmon-Kenan, 1997: 66).

At leiligheten er et viktig holdepunkt for Elling, kommer godt til syne da han får beskjed om at han ikke lenger får beholde den. Det skjer helt mot slutten av romanen og kommer frem gjennom en dialog mellom Eriksen (fra sosialkontoret), Larsen (fra styret i blokka) og Elling selv. Resultatet av denne samtalen er at Elling får et sammenbrudd og uten at det trenger å kommenteres nærmere, kan det tolkes som at han er psykisk ustabil. I neste roman, *Fugledansen*, finner vi ut at han havner på Brøynes, som er en offentlig institusjon for personer som sliter, noe som kan bekrefte sykdomsbildet. Jeg nevner denne scenen og sammenbruddet spesielt for å vise til viktigheten av et godt og trygt fysisk miljø for Elling. Sammenbruddet er med andre ord meget viktig i forståelsen av Ellings forhold til sin egen leilighet. Idet han får vite at hans verden ikke skal fortsette i denne leiligheten, mister han kontrollen og alt faller i grus. Han skjønner at det nå vil skje et skifte i hans fysiske miljø, bort fra det trygge og inn i noe nytt og ukjent:

Tosken presterte å sitte der og si at mor hadde mottatt hjelp i en årrekke, ikke minst for at hun skulle kunne ha meg hjemme, men at det nå dessverre ikke gikk lenger. Jeg trengte noen til å titte litt etter meg, som han sa. Dessuten kunne ikke sosialkontoret være med på å finansiere en så stor leilighet til meg alene (Ambjørnsen, 2003: 148).

Det er tydelig at Elling ikke har innsikt i egen situasjon, og han ser ikke behovet for hjelp. Ellings reaksjon på dette tyder også på at han ikke er helt frisk. Han legger seg ned på kne foran sofaen og begraver hodet i teppet, akkurat som en struts som prøver å rømme fra

verden. Elling hadde i tillegg tisset på seg og oppfører seg som en baby i denne sammenhengen.

I tillegg til Ellings fysiske miljø er det også relevant å se nærmere på hans sosiale miljø. Det som er spesielt med *Utsikt til paradiset*, er at Elling har svært få samtaler med andre mennesker. Han samhandler stort sett gjennom å observere og spionere på andre. Han har ikke et stort nettverk med mennesker rundt seg, og når moren dør, mister han sin viktigste støttespiller. Vi kan derfor fastslå at hans sosiale miljø er svært lite og derfor også veldig oversiktlig. Elling har verken jobb eller andre forpliktelser, og hans dager går stort sett med til ”å samle på folk”. Han samler på Gro og han samler på observasjoner av andre mennesker han ser i naboblokka. Elling sier: ”Selv er jeg samler. Som barn samlet jeg på frimerker og mynter, brus korker og fugleegg. Som ung mann begynte jeg å samle på Gro Harlem Brundtland. Jeg kjenner livsløpet hennes ut og inn” (Ambjørnsen, 2003: 9).

I og med at naboene han observerer bor i en likens blokk som han selv, føler han seg som en del av denne gjengen med mennesker. Gro fremstår heller som en heltefigur og morsrolle for ham, og samlingen av henne kan ikke ses i sammenheng med naboene. Det er vanskelig å vite helt eksakt hvorfor Elling driver med disse observasjonene, men det er nærliggende å tro at Elling føler en sosial usikkerhet og at han derfor ikke tør å ta kontakt med andre. I tillegg må han ”starte på nytt” etter morens død, og da er dette en lett måte ”å føle kontakt” med andre mennesker på. Det kan derfor være et ønske om et vennsforhold til disse naboene, hvor han bare vil bli litt bedre kjent med dem først. En annen tanke kan være at han, på lik linje som med Gro, faktisk ”samler” på naboene også. Han observerer og tar til seg informasjon og ved noen tilfeller dokumenterer hendelser (som når han fører journal til Rigemor Jølsen). Med Gro har han en albumsamling, mens naboene blir i motsatt tilfelle mer som en levende bildesamling som Elling stadig ”oppdaterer”.

Observasjonene, som tar relativt mye tid av dagen, understreker Ellings ensomhet og kanskje også kjedsomhet. Det understreker også hans mangel på nettverk og muligens også hans søken etter bekjentskap. Dette er ganske aktuelt av flere årsaker, men først og fremst fordi Elling tenker at han kjenner personene han observerer, nettopp fordi han observerer dem. Goffman skiller mellom tilsynelatende og faktisk identitet og fastslår at førsteinntrykket av nye mennesker er viktig. Tilsynelatende identitet er det inntrykket vi får av en person i et førsteinntrykk, mens faktisk identitet gjenspeiler hvordan personen faktisk er (Goffman, 2000: 17). Gjennom observasjonene Elling gjør vil han aldri klare å skaffe seg et faktisk inntrykk av disse personene, og inntrykkene han har av naboene han observerer vil derfor bære preg av å representere personenes tilsynelatende identitet, fremfor deres faktiske identitet. Med andre

ord vil Elling aldri kunne få et skikkelig og korrekt inntrykk av naboene sine gjennom slike observasjoner.

Elling snakker aldri om tidligere vennskap, men vi hører om erte- og mobbeepisoder som kan tyde på det motsatte:

[...] de store guttene i syvende klasse hadde tvunget hodet mitt ned i klosettskålen for 'å spyle vekk flasset', og jeg måtte nesten le høyt da jeg tenkte på hvordan lærer Bragesen hadde gitt meg brev med hjem fordi jeg rett etterpå hadde stilt i klasserommet med vått hår [...]
(Ambjørnsen, 2003: 17).

Sitatet over understreker at Elling hadde en barndom hvor han ofte ble utsatt for mobbing (dette ser vi, som allerede nevnt, flere eksempler på i romanen). Likevel ser det ut som at han i voksen alder tar dette med en voldsom selvironi, med tanke på at han nesten måtte le høyt av episoden. Det blir også sagt i romanen at verken han eller moren (bortsett fra et selskap Elling refererer til), hadde besøk. Deres ensomhet understrekes gjennom to sitater fra boka: "Hun var enebarn. Jeg var enebarn. Det kom ingen på besøk" (Ambjørnsen, 2003: 6) og "Vi hadde hverandre – bare hverandre" (Ambjørnsen, 2003: 72). Det er bare gjennom ferieturene til besteforeldrene vi får høre om sosial stimulans fra Ellings barndom og det kan virke som at moren, som et resultat av dårlig økonomi og enkle kår, har foretrukket en hverdag isolert fra omverdenen. Det er tydelig at dette har blitt normalen for Elling, for flere ganger i romanen understreker han at ensomhet ikke er noe galt og at ensomhet er noe alle må forholde seg til i blant. Han sier at mange ser på ham som ensom, men selv om han bor alene (eller med mor) er vel ikke den ensomheten noe større enn ensomheten i de barnerike familiene, spør han seg. Han understreker fellesskapsfølelsen gjennom å vise til alle sine 40 000 naboer og kaller dem i tillegg for "samboere" (Ambjørnsen, 2003: 11). Med andre ord kan det se ut som at selv om vi som utenforstående ser på Elling som ensom, er det ikke sikkert han føler det slik selv. Ensomhet blir her en definisjonssak, hvor Elling tilsynelatende føler fellesskap med sine naboer, og klarer seg godt med det. På bakgrunn av Goffmans drøfting rundt sosiale miljøer og relasjoner, er det for Ellings del et lite sosialt miljø, om enn noe i det hele tatt, det er snakk om. Elling selv vil nok føle at observasjonene han har til naboene hans er en relasjon. Med andre ord er det også her en definisjonssak hvor svaret ikke er selvsagt.

Det er vanskelig å si om Eriksen skal ses på som en del av Ellings sosiale miljø i den første romanen (han er utvilsomt det senere), men han har tydeligvis hatt ansvar for familien i sin rolle som ansatt på sosialkontoret. I tillegg er det bare Eriksen Elling har en skikkelig samtale med, om den kan kalles skikkelig, i romanen. Elling er i kontakt med Eriksen to

ganger. Den første utendørs, når Elling følger etter Rigemor Jølsen og den siste i leiligheten til Elling. Denne episoden vil jeg nå kommentere ytterligere da den er et typisk eksempel på Ellings underlegenhet.

Goffman skriver at en konsekvens av å isolere seg fra samfunnet er at man mister jevnlig stimulans fra andre, som sosialt samkvem, og at dette kan føre til mistenksomhet, depresjon, angst og forvirring (2000: 26). Dette kan vi kjenne igjen i Elling-karakteren. Mennesker som ikke avviker negativt fra spesielle forventninger kaller Goffman ”normale”, mens motsetningen kaller han for ”de stigmatiserende” (Goffman, 2000: 17). I møte mellom Eriksen og Elling kan vi se på Eriksen som den normale og Elling som den stigmatiserende. Når disse kommer i kontakt oppstår det en ”primal scene”, hvor den stigmatiserende ofte blir svært usikker. Dette skjer med Elling når han slipper Eriksen og Larsen inn i leiligheten. Først må han skynde seg å lukke døra inn til Rigemors rom for ikke å avsløre ”hobbyen” sin. Så blir han stresset over alle avisutklippene av Gro som ligger i sofaen. I tillegg hadde han glemte en fiskepudding på kjøkkengulvet som han ser seg tvunget til å skvise under kjøleskapet. Elling blir ukomfortabel og sier: ”Det var ikke så lett for meg å finne på noe å snakke om, der hadde jeg ikke mye erfaring, men jeg regnet med at den forestående julen var et tema av viss interesse” (Ambjørnsen, 2003: 146). Sitatet understreker Ellings mangel på sosial kompetanse (han kan ikke forstå hvorfor de kommer) og bygger opp om Goffmans teori som jeg nettopp har presentert. Svært ofte, sier Goffman, vil de normale snakke til de stigmatiserende som om de befinner seg på et lavere nivå, noe som understrekes av Elling selv: ”Jeg fikk med meg ord som ”penger”, ”gjeld”, og ”avdrag”, men mye av sammenhengen gikk meg hus forbi” (Ambjørnsen, 2003: 147). Det er naturlig å tro at verken Eriksen eller Elling synes situasjonen var spesielt komfortabel. Eriksen forteller senere at moren til Elling har mottatt hjelp for å kunne holde Elling hjemme og for å ha råd til å fortsette å bo i leiligheten de har gjort i alle år. Dette tyder på at de tilhører en lavere sosial klasse, hvert fall økonomisk. Man kan derfor si at selv om Elling har et lite, om noe, sosialt miljø, føler han likevel en sterk tilknytning til naboene (samboerne) og fellesskapet de har som gruppe. Det er, med bakgrunn i siste avsnitt, også på sin plass å markere Ellingkarakteren som ”en stigmatisert” karakter.

4. Karakter- og identitetsutvikling

4.1. Karakterutvikling: flate og runde karakterer

Shlomith Rimmon-Kenan skiller mellom to typer karakterer: flate og runde. De flate karakterene konstrueres med utgangspunkt i en enkelt idé eller kvalitet og kan beskrives i en eller få setninger. Eksempler på dette fra *Utsikt til paradiset* er Eriksen fra sosialkontoret og Rigemor Jølsen. De er med i romanen for å spille en spesifikk rolle og er ikke involvert mer enn nødvendig for at historien skal utvikle seg videre. Kjennetegnet på slike karakterer er at de utvikler seg lite eller ingenting i løpet av fortellingen (Rimmon-Kenan, 1997: 40). De flate karakterene kan vi sette opp i mot en av Paul Ricœurs to bruksmåter for identitetsbegrepet. Her er det idem-begrepet som passer best. Idem karakteriserer noe fastsatt, uforanderlig og stabilt ved en karakters identitet og er på den måten gjenkjennelig i beskrivelsen av flate karakterer (Ricœur, 1999: 183-184).

Runde karakterer er derimot definert som det motsatte av flate karakterer. At en karakter ikke er flat, innebærer å ha flere enn én kvalitet, og karakteren har ofte eller alltid utvikling i løpet av fortellingen (Rimmon-Kenan, 1997: 40). Elling kan ved første øyekast ses på som en slik karakter, og her er Ricœurs andre bruksmåte for identitetsbegrepet relevant: ipse-begrepet. Ipse viser til det unike ved en persons identitet. Vi snakker om foranderlige og ikke-fastsatte egenskaper hos en karakter som er under kontinuerlig utvikling. Ipsen vil med andre ord ikke være den samme over lengre tid (Ricœur, 1999: 183.184), noe som passer godt i forbindelse med beskrivelsen av runde karakterer. Som jeg allerede har antydnet, er Elling-karakteren kanskje ikke så enkel å plassere i en av disse to båsene. Jeg vil i det følgende drøfte dette nærmere.

Elling fremstilles som et rutinemenneske og prøver stort sett å leve det samme livet hver dag. Man kan derfor spørre seg hvordan vi kan beskrive Elling-karakteren som en rund karakter. Hovedårsaken til det er at det forekommer en endring i Ellings liv ved morens dødsfall. *Utsikt til paradiset* blir derfor på mange måter en roman hvor Elling må prøve ”å finne seg selv” på nytt. Moren har tidligere styrt hverdagen for dem begge, men nå må Elling finne sin egen vei. Han starter med å bygge om rommet til moren, som i seg selv er et stort skritt for en rutinepreget person som Elling. Herifra overvåker han sine naboer. Elling søker ikke fysisk kontakt med andre, og dette blir derfor en lett måte for han å bli kjent med andre mennesker på. Dette er en tydelig endring i Ellings livsstil, hvor han går fra et ubekymret liv sammen med sin mor i leiligheten, til å utforske omgivelsene i blokkene rundt seg.

Vi ser likevel tendenser til at Elling har fastsatte egenskaper som bærer preg av lite forandring. Et godt eksempel på dette er rutinene han har rundt kveldsmåltidet. Dette er et eksempel som tydelig viser til at endring i hverdagslige gjøremål ikke er populært hos Elling, og at han tilsynelatende setter pris på faste rutiner og forutsigbarhet. Dette er egenskaper som heller hører hjemme hos flate karakterer.

Gjennom romanens historie finner Elling ulike livsoppgaver han vier tiden sin til. En av disse er å finne ut av hvem Rigemor Jølsen er. Han sier: ”Tid hadde jeg tross alt evig nok av. Rom ble ikke bygget på en dag, og sannheten om mennesket Rigemor Jølsen ville også kreve tid og tålmodighet å få avdekket” (Ambjørnsen, 2003: 27). Av dette sitatet kommer det frem at Ellings rutinepregede hverdag ikke er så fastsatt at den ikke kan endres på. Med andre ord er Elling-karakteren villig til å legge opp dagen etter andre menneskers gjøremål (vi ser at han følger etter henne, blant annet), og på den måten går han fra å være en fastlagt rutinepreget karakter som følger sine egne vaner, til å følge andres handlingsmønster.

På slutten kommer det frem at Elling må forlate leiligheten sin. Eriksen informerer om at Elling ikke lenger har råd til å bli boende i leiligheten han har vokst opp i. Dette kommer som et sjokk på Elling, og han får det kjente sammenbruddet. Sammenbruddet er et godt eksempel på Elling som en rund karakter. Her kommer forandringen godt til syne, ved at han forstår at han skal endre bosted. Forandring er noe Elling ikke takler, og resultatet blir et mentalt sammenbrudd hvor han legger seg ned på gulvet som et barn og gråter.

I diskusjonen om flate og runde karakterer kan vi også se nærmere på begrepsparet statiske og dynamiske funksjoner (Eder, m.fl. 2010: 11), hvor dynamisk og runde karakterer kan ses i sammenheng, og hvor det samme gjelder for statiske og flate karakterer. Vi ser i historien at Elling har et veldig dynamisk humør, hvor han i det ene øyeblikket er over seg av glede og i det andre i den dypeste sorg. Han er uforutsigbar og vanskelig å forstå, der han svever mellom virkelighet og fantasi om hverandre. Dette understreker igjen Elling som en dynamisk og rund karakter med kontinuerlig utvikling. Handlingene hans bærer derimot i større grad preg av stabilitet og flatet, hvor jeg tidligere har nevnt kveldsmåltidet som et eksempel, men hvor også hygieneritualer med kroppsvask og grundighet er et godt eksempel. Kort oppsummert kan vi si at humøret er dynamisk, mens handlingene er stabile.

Til nå har det blitt presentert ulike eksempler som karakteriserer Elling i den ene eller andre retningen. Det er tydelig at Elling-karakteren har kjennetegn fra både runde og flate karakterer, og det er vanskelig å vite eksakt hvor man skal plassere ham. Jeg vil derfor fremme noen mer kritiske tanker rundt nettopp dette. Først og fremst viser Elling-karakteren seg som ustabil i sin væremåte, og da først og fremst gjennom eget humør. Slike karaktertrekk

er typiske for runde karakterer, nettopp fordi det viser uforutsigbarhet og utvikling. Jeg vil derimot påstå at Ellings uforutsigbarhet i sinnstilstand er så omfattende og regelmessig, at den går over til å bli forutsigbar og stabil. Det er også eksempler i boka hvor Elling bryter ut av sitt regelmessige handlingsmønster, hvor han for eksempel legger opp dagsplanen sin etter Rigemor Jølsen og følger etter henne for å observere. Hans egne dagligdagse behov legges da til side. Her kommer vi til kjernen av hva vi kan kalle usikkerhet rundt Elling som flat eller rund karakter. Det ustabile blir stabilt, og det stabile blir ustabil.

Elling lever i trygg harmoni med seg selv i leiligheten, og som leser får du inntrykk av at han trives i sitt eget selskap. Han er positiv og klarer seg fint på egen hånd. Det er derimot når andre utenforstående karakterer involverer seg, at det går riktig galt. Det beste eksempelet, som allerede er nevnt flere ganger, er sammenbruddet i avslutningen. Her kommer utenforstående mennesker inn i Ellings hverdag og bryter opp rutinene. Ikke bare rutinene ødelegges, men også hans trygge og kjærkomne leilighet skal forsvinne. Poenget med dette er at Elling er en stabil karakter så lenge ingen andre involverer seg i livet hans. Så lenge han får styre seg selv med sine egne premisser, lever han et forutsigbart og stabilt liv, men så fort andre karakterer involverer seg og bryter inn i mønsteret, blir rytmen ødelagt og foranderligheten i Ellings væremåte kommer til syne. At mennesker involverer seg i andres liv, om det så er Elling eller andre mennesker, er ikke unaturlig. Man kan neppe leve et liv uten innblanding fra andre. Derfor er dette noe Elling må regne med, og det vil derfor igjen være på sin plass å karakterisere han med både flate og runde karaktertrekk. Med dette som utgangspunkt har vi sett eksempler på at Elling-karakteren har kjennetegn fra både flate og runde karakterer og statiske og dynamiske karakterfunksjoner. På bakgrunn av dette er det heller ikke noe poeng i å fastslå ham som verken det ene eller andre.

4.2. Identitetsflukt

Elling flykter mellom ulike identiteter. Etter sammenbruddet i slutten av romanen bestemmer Elling seg for ”at jeg ikke vil være Elling lenger. Jeg kunne rett og slett ikke tenke meg det. Fra nå av skulle jeg være Bjørn Grettun” (Ambjørnsen, 2003: 150). Elling hadde blitt kjent med Grettun som 13-åring på en kristen sommerleir han deltok på to somre nede i Vestfold. Grettun var en av lederne der og var et sted i tjuårene. At Elling ikke vil være seg selv, men heller Grettun, kan bare ses på som en virkelighetsflukt og understreker den mentalt ustabile Elling. Han sier opp sin egen identitet og tar over en annens. Dette er aktuelt av flere grunner: Erving Goffman sier at hvert menneske er unikt, fordi ingen er helt like. Han knytter dette opp mot begrepet personlig identitet, hvor den mest brukte identitetsknaggen er personnavnet

(Goffman, 2000: 77). Elling skifter her identitet ved å ta til seg et nytt navn og vil med det skape andre forventninger til seg selv. Nå er det forventningene til Bjørn som gjelder, og ikke til Elling, fordi Elling handler gjennom en annen identitets forventninger.

Goffmans rollebegrep er også relevant i denne sammenhengen. Han sier at en rolle består av den aktivitet som innehaveren ville utført hvis han utelukkende handlet ut fra de normative krav man stiller til en person i hans posisjon (Goffman, 2004: 194). Det betyr, i følge Goffman, at siden Elling skifter rolle, vil han kunne handle ut i fra de kravene som stilles til Grettun, og ikke til seg selv. Dette ser vi resultatet av i romanen, hvor det er Grettun, og ikke Elling, som ringer til Rigemor Jølsen for å fortelle henne at han visste om at hun stjal matvarer i butikken. ”Bjørn Grettun slo nummeret hennes med en bestemt pekefinger. [...] Litt etter sa noen ”hallo” i den andre enden. Rigemor Jølsen, selvsagt. Men nå klarte jeg ikke på noen måte å være Bjørn Grettun lenger” (Ambjørnsen, 2003: 163). Halvveis i utførelsen mislykkes Elling og han må gi seg. Han klarer ikke å fungere som den handlende Grettun, og går tilbake til den handlingsvegrede Elling og legger på. Like etter prøver Grettun igjen å ringe, og til slutt snakket han også med venninnen til Rigemor i telefonen. Vi ser her et godt eksempel på hvordan Elling skifter identitet, blir tøffere, og handler i en annens navn, men at han også mislykkes med det. Det er med andre ord en veldig ustabil veksling mellom identitetene Elling bedriver, og han blir relativt raskt ”tatt igjen” av sin egen identitets handlingsvaner. Dette samsvarer med Goffmans teori og forklarer hvorfor Elling plutselig går fra å handle i tankene sine, til å kunne handle fysisk.

Det er betryggende for Elling å ”handle” med utgangspunkt i en annen identitet. Det er dette som endrer handlingsmønsteret til Elling, fra handling i tankene, til handling i virkelighet. Grettuns identitet representerer noe mer direkte, sterkere og mer selvsikkert enn Ellings egen identitet, og for Elling er det en befrielse å slippe sine egne begrensninger. Som leser opplever jeg Elling som mer ”på” i denne sekvensen av romanen, og det kan av den grunn virke som at Elling slipper seg mer løs og tenker mindre konsekvenser av handlingene han foretar seg i denne perioden. Årsaken til dette er at han ikke føler han må stå til ansvar for det han gjør, men at det er Grettun sin plikt.

Elling beskriver i romanen Grettun som stilig, mens de andre så på han som streng. Grettun appellerer tydeligvis til Elling, og han ser på Grettun som en alliansepartner og en som han kan styrke seg selv sammen med. Grettun er den store og sterke som sprer selvillit rundt seg og videre til Elling. Denne kvelden spiller Elling et dobbeltspill hvor både Elling-karakteren og Grettun er til stede i leiligheten. Elling tenker:

Jeg hadde alt for lenge siden innsett at det måtte bli Bjørn Grettun som kom til å måtte spise kveldsmat istedenfor Elling, den maltrakterte fiskepuddingen under kjøleskapet egnet seg ikke som menneskemat lenger. Og et kveldsmåltid uten de to obligatoriske brødskivene med fiskepudding var ikke å tenke på for Ellings vedkommende (Ambjørnsen, 2003: 166).

Sitatet understreker Ellings vekslinger mellom to identiteter, hvor han må fungere som Grettun når han spiser kveldsmat for ikke å bryte med Ellings kveldsritualer. Det viser seg derimot at Grettun vil ha speilegg til kvelds, men etter at Elling har satt på eggene går han inn på badet og observerer. Naturlig nok ender det med at speilegget svir seg (siden Elling står på badet og ser på). Elling lurar på hvor Grettun har blitt av og ender opp med å se ham i speilet. Situasjonen understreker en mentalt forstyrret Elling som spiller et dobbelspill uten innsikt i egen situasjon, understreket gjennom at han ser seg selv i speilet som en annen person. Det ender med at Elling og Grettun lekesloss og jager hverandre gjennom leiligheten. Elling føler han har funnet seg en venn i sin egen psykiske forvirring, og nettopp dette med en venn har nok vært et savn for Elling. Derfor er identitetsvekslingen viktig for Elling, da han opplever et vennskap med en annen person (som ikke eksisterer). Grettun blir dermed det nærmeste Elling kommer en skikkelig venn i løpet av romanen.

Til nå har jeg redegjort for hvordan Elling veksler mellom identitetene og hvilke konsekvenser dette medfører. Blant de viktigste er at Elling selv blir mer handlingssterk (i kraft av "å være noen andre"). Jeg vil i det følgende se nærmere på en annen årsak til at Elling flykter fra sin egen identitet.

Etter den omgangen som Eriksen fra sosialkontoret og Larsen i første hadde utsatt Elling for, følte jeg et voldsomt behov for å legge noe av smerten og ulykken over på en annen identitet. Mine tankers Bjørn Grettun sto for meg som en lysende stjerne. Den virkelige Bjørn Grettun visste jeg ikke hvor var, han kunne godt være død for hva jeg visste (Ambjørnsen, 2003: 155).

Som det tydelig kommer frem av sitatet, synes Elling synd på seg selv, eller på "Elling" som han sier. Det er to årsaker som gjør dette sitatet ekstra aktuelt. For det første referer Elling til seg selv som "Elling", altså i 3.person, og det kan av den grunn tyde på at han er noe identitetsforvirret. Hvem er han nå, egentlig? Elling eller Grettun? Like etter er han tilbake til 1.person og jeg-formen. For det andre indikerer han at han ikke vil være Elling lenger fordi han vil overføre smerten og ulykken til noen andre, til en annen identitet. Dette fremstiller Elling-karakteren som en egoist som tenker mest på seg selv og sitt eget beste. Han understreker at han ikke kjenner Grettun personlig, og heller ikke vet hvor han befinner seg i det aktuelle tidsrommet, men han ønsker likevel å overføre smerten videre til ham.

I romanen får vi også vite at Elling går ned til naboblokka og fører inn navnet ”Bjørn Grettun” i det ledige feltet under ringeknappen til leiligheten ved siden av Moland. Dette kan forstås på mange måter, men det er nærliggende å tenke seg at Elling vil plassere han inn i den blokka han observerer, for å kunne kontrollere han, og bygge videre på den kontakten de allerede har fått til nå. Elling ser på Grettun som en venn.

For å trekke trådene sammen har jeg i denne drøftingen rundt identitetsflukten til Elling redegjort for Elling sitt ønske om å videreføre sin egen smerte til en annen identitet, og at han derfor allierer seg med Grettun-karakteren. Videre ser vi at en konsekvens av dette er at Elling, med Grettuns identitet, blir en mer handlingssterk karakter. Han handler i et annet navn og blir tryggere på seg selv. Dette ses i sammenheng med rollebegrepet til Goffman, hvor man går inn og ut av forskjellige roller for å unngå eller tilkjenne seg ulike forventninger som rollene representerer. Elling veksler gjennom hele handlingen mellom fantasi og virkelighet, og dette toppe seg mot slutten hvor han bytter mellom identiteter og Elling selv kommer helt ut av kontroll. Den mentalt ustabile Elling kommer godt til syne.

5. Avslutning

Denne oppgaven er skrevet med utgangspunkt i problemstillingen jeg definerte og redegjorde for i innledningskapittelet: Hvilke litterære teknikker skaper karaktereffekt i en litterær karakter som Elling i romanen *Utsikt til paradiset*?

Litterære karakterer har vært et nøkkelbegrep i oppgaven, og jeg har støttet meg til den definisjonen som stammer fra det greske begrepet ”charaktèr”, hvor karakterer blir sett i forbindelse med personlighet og det unike ved et menneske. Dette var aktuelt for min problemstilling nettopp fordi det fremmer det menneskelige ved karakterer, og dermed skaper karaktereffekt. Jeg har slått fast at utgangspunktet i en slik masteroppgave alltid må ligge i fiksjonen, og at den litterære virkeligheten ikke under noen omstendigheter må forveksles med den historiske virkeligheten. På bakgrunn av dette har jeg forsøkt å vise hvordan teksten, ved bruk av ord, skaper en karaktereffekt hos Elling. Hva teksten betyr på et overordnet nivå og hva den ønsker å formidle har derfor ikke fått spesielt mye omtale her. Det er de litteraturanalytiske teknikkene for hvordan handling og mening kommer frem som er relevant i en slik sammenheng.

En av teknikkene jeg har vektlagt i denne oppgaven er Rimmon-Kenans fire forslag til indirekte fremstilling av en litterær karakter. Hennes fire kategorier: handling, tale, utseende og miljø har utgjort hoveddelen av karakteranalysen. Det andre nøkkelbegrepet har vært identitet, som jeg har hentet fra sosiologien. De to retningene idem og ipse har blitt fokusert på her. Andre relevante vinklinger har blant flere vært numerisk og kvalitativ identitet, og tilsynelatende og faktisk identitet. Goffman har vært min støtte inn mot sosiologien og jeg har hentet en del analyseredskaper og –begreper derifra. Blant annet har jeg redegjort for betydningen av sosiale miljøer, rollebegrepet og status.

I analysen har jeg vist til de ulike teknikkene for å forstå Elling som karakter. I kategorien om handling har jeg vist til Ellings vane- og tvangshandlinger. Nettopp at Elling gjentar enkelte handlinger flere ganger, tolker jeg som at dette er en situasjon han er trygg med og dermed foretrekker fremfor noe nytt og ukjent. I den neste kategorien – tale – har jeg sett på kjennetegn ved Elling-karakterens taleregister. Kort oppsummert har jeg vist til hans bruk av indre monologer som typisk virkemiddel for å føre handlingen videre. Her har jeg funnet tydelige tegn på at ironi, humor og overdrivelser har en karaktereffekt på Elling. I anledning Ellings utseende har jeg fremstilt han som sykkelig opptatt av hygiene, hvor han vasker seg etter hvert minste snev av klamhet og svette. Dette er ikke normalt og er noe jeg tolker opp i mot Ellings ustabile sykdomsbilde. Det sosiale og fysiske miljø var den fjerde

kategori, og her redegjorde jeg for Ellings fysiske atmosfære, med fokus på leiligheten hans og hvilken betydning den har for ham. Når det gjelder det sosiale miljøet er dette veldig snevert, men han føler likevel en sterk tilknytning til sine naboer og fellesskapet han føler de har sammen.

Videre har jeg sett på to andre teknikker i fremstillingen av karakteren i romanen. I kapittel fem innleder jeg med å diskutere hvorvidt Elling fremstår som en flat (statisk) eller rund (dynamisk) karakter. Hovedpoenget mitt her er at Elling er en stabil karakter så lenge ingen andre involverer seg i livet hans. Så lenge han får styre seg selv med sine egne premisser, lever han et forutsigbart og stabilt liv, men så fort andre karakterer involverer seg og bryter inn i mønsteret, blir rytmen ødelagt og uforutsigbarheten i Ellings væremåte kommer til syne. Med dette som utgangspunkt har jeg vist eksempler på at Elling-karakteren har kjennetegn fra både flate og runde karakterer og statiske og dynamiske karakterfunksjoner, og at det av flere årsaker derfor ikke er hensiktsmessig å fastslå ham som verken det ene eller andre av de ulike kategoriene.

I den siste delen av det samme kapittelet har jeg drøftet identitetsflukten til Elling i slutten av romanen. Her viser jeg til at Elling skifter identitet ved å ta til seg et nytt navn for å skape andre forventninger til seg selv. Nå er det forventningene til Bjørn Grettun som gjelder, og ikke til Elling, fordi Elling handler gjennom en annen identitetsforventning. Det viser seg at det er mer betryggende for Elling å ”handle” gjennom en annen identitet og at handlingsmønsteret hans derfor endrer seg fra handlingsvegring, til handling. Grettuns identitet representerer noe mer direkte, sterkere og mer selvsikkert enn Ellings egen identitet, og for Elling er det en befrielse å slippe sine egne begrensninger. Denne hendelsen sier mye om Elling-karakteren og hvordan han preges av sine egne begrensninger.

Etter en slik oppgave sitter man igjen med en erfaring om bruk av noen ulike litteraturvitenskapelige teknikker for å analysere karaktereffekten hos fiktive karakterer i litteraturen. Dette er gode kunnskaper å ha både som leser og som skriver, på grunn av at man da lettere kan sette seg inn i karakterenes fiksjonsverden og i tillegg lærer seg å bygge opp fiktive egenskaper hos de karakterene man selv skriver om. På bakgrunn av dette opparbeider man seg en del analyseverktøy som man kan ta i bruk ved senere analytiske litteraturarbeid. Slik innsikt fremmer blant annet leseforståelsen til barn/ungdom, så vel som til voksne.

6. Litteraturliste

- Aaslestad, Petter (1999). *Narratologi – en innføring i anvendt fortelle teori*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag AS
- Ambjørnsen, Ingvar (2003). *Utsikt til paradiset*. Trondheim: J. W, Cappelen Forlag AS
- Cappelen Damm (udatert). "Ingvar Ambjørnsen". (udatert).
http://www.cappelendamm.no/main/katalog.aspx?f=7000&authview=text_12 (lest 25.08.14).
- Eder, Jens, Fotis Jannidis og Ralf Schneider (2010). *Characters in fictional worlds : understanding imaginary beings in literature, film, and other media*. New York: De Gruyter
- Eilertsen, Marianne Thordarson (2002). *Poet og sosialt analfabet – fem romaner om outsidersen*. Hovedfagsoppgave i nordisk litteratur, INL ved NTNU. Trondheim.
- Goffman, Erving (2000). *Stigma*. Oslo: Pensumtjeneste
- Goffman, Erving (2004). *Social samhandling og mikrosociologi*. Danmark: Narayana Press, Gylling
- Katarina Rodina (2012). "Identitet". 29.11.2012.
<http://snl.no/identitet> (lest 22.08.14).
- Knudsen, Inge T. (1996). "Ambjørnsen per faks". Juni 1996.
<http://rett.no/inge/ingvar/> (lest 17.09.14).
- Larsen, Lisbeth (2003). *Innsikt til Elling – en identitetsanalyse av Ingvar Ambjørnsens romanfigur*. Hovedfagsoppgave i nordisk litteratur, INL ved NTNU. Trondheim
- Morten Moi (2012). "Ingvar Ambjørnsen". 19.12.2012.
http://snl.no/Ingvar_Ambj%C3%B8rnsen (lest ned 25.08.14)
- Norli, Camilla og Roger Naumann (2014). "Ingvar Ambjørnsen tar farvel med romanen i ny bok". 11.08.2014.
<http://www.vg.no/rampelys/bok/ingvar-ambjoernsen-tar-farvel-med-romanen-i-ny-bok/a/23271830/> (lest 25.08.14).
- Ricœur, Paul (1999). *Eksistens og hermeneutikk*. Oversatt og med etterord av Hallvard H. Ystad. Oslo: Det Norske Akademi for Sprog og Litteratur
- Rimmon-Kenan, Shlomith (1997). *Narrative fiction – contemporary poetics*. England: Routledge

Oppgavens didaktiske relevans for min lektorutdannelse

Som lærer vet man aldri hvilke elevtyper man vil jobbe med. Noen er engasjerte, andre faglig trøtte og umotiverte, mens andre er opptatt av helt andre ting enn det faglige når man for eksempel leser skjønnlitterære tekster. Derfor tenker jeg at all kompetanse og arbeidsmetodikk med tekster er god kunnskap å ha med seg inn i norskfaget og læreryrket generelt, for å være i stand til å treffe det mangfoldet av elever vi møter i klasserommet.

To av norskfagets viktigste fokusområder er lese- og skriveferdigheter. I denne oppgaven har jeg utviklet min egen kompetanse på begge disse områdene. Jeg har utviklet min forståelse og ferdigheter hva gjelder analyseredskaper og jeg har satt meg inn i teknikker som bidrar til å få frem egenskapene i de litterære karakterene vi møter i skjønnlitteraturen. Dette har direkte overføringsverdi til mine elever i arbeidet som vi, både i fellesskap og individuelt, gjør med tekst generelt, men litterære karakterer spesielt. Novellesjangeren er her særlig relevant, da et viktig moment i denne sjangeren dreier seg om karakterskildringer. Dette gjelder både for tekster vi selv skriver (oppbygging av karaktereffekt) og tekster som vi selv leser (forståelse av karaktereffekt).

Denne prosessen har gitt meg mange nye erfaringer med tekst og tekstforståelse. Alle mest har jeg lært om struktur og oppbygging av en oppgave av et slikt format. Selv om oppgaver på et slikt nivå ikke er noe vi vil møte i grunnskolen, har dette også overføringsverdi til oppgaver av et mindre omfang. Dette går direkte på organisering og planlegging av oppgaver, og erfaringene jeg har gjort meg i løpet av dette arbeidet gjør meg bedre i stand til å hjelpe mine elever med nettopp denne typen strukturering.

I ettertid er jeg mest fornøyd med at jeg har mikset sosiologi og litteraturvitenskap i teorigrunnlaget mitt for oppgaven. Sosiologien bygger blant annet på menneskenes oppfatning og forståelse av hverandre, både i det virkelige liv, men også i litteraturen. Kombinasjonen av disse fagområdene, som jeg her vil kalle for en litteraturvitenskapelig sosiologi, er direkte overførbart til min pedagogiske tilnærming til elevenes relasjonsbygging og væremåte både mot meg som lærer og mot sine medelever. Selv om arbeidet rundt denne oppgaven har dreid seg om Elling som en fiktiv karakter, tror jeg ikke vi skal være så redde for å dra paralleller ut i det virkelige liv og se for oss at ulike situasjoner også kan skje der, både i skolen (som jobbarena) og i det private liv. I så måte er sosiologien et godt redskap for å forstå handling.

Sammendrag

I denne masteroppgaven presenterer jeg ulike analyseredskaper som kan bidra til å fremme karaktereffekten hos Elling. Jeg fokuserer på å finne ut hvordan man kan få fram egenskaper hos fiktive karakterer i litteraturen. Det har jeg gjort ved å undersøke følgende problemstilling: Hvilke litterære teknikker skaper karaktereffekt i en litterær karakter som Elling i romanen *Utsikt til paradiset*.

Oppgavens inndeling er relativt standardisert med innledning, teori, analyse og avslutning. I innledningen presenterer jeg problemstillingen og redegjør for dens avgrensninger. I tillegg informerer jeg om oppgavens oppbygging og gir et kort handlingsreferat fra romanen som jeg tok utgangspunkt i. I teoridelen fokuserer jeg på å bygge opp en teoriplattform hvor jeg definerer og drøfter aktuelle begreper som skal brukes i analysen. Her fokuserer jeg spesielt på Rimmon-Kenans fire forslag til indirekte fremstilling av en litterær karakter, samt aktuelle begreper hentet fra sosiologien. Disse begrepene blir videre benyttet i analysen hvor jeg setter teoridelen opp mot romanen for å undersøke problemstillingen min. Her bruker jeg noe nærlesing hvor dette er aktuelt, og viser til aktuelle sitater fra romanen for å understreke relevante poenger underveis. I avslutningen prøver jeg å samle alle trådene til å bli en enkel oppsummering av hvilke ulike analyseredskaper jeg har brukt for å få fram karaktereffekten i Elling-karakteren i den aktuelle romanen.